

*İhtilalci Bir Kuşanın Analizi: Albaylar Kuşağı (1960-1963)**

Nesimi GÖKŞEN

Arş. Gör. Dr., Ardahan Üniversitesi İnsanî Bilimler ve Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Ardahan

E-Mail: nesimigoksen@hotmail.com

ORCID ID: 0000-0002-0871-3553

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 13.09.2022 Kabul Tarihi / Accepted: 19.04.2023

ÖZ

GÖKŞEN, Nesimi, **İhtilalci Bir Kuşanın Analizi: Albaylar Kuşağı (1960-1963)**, CTAD, Yıl 19, Sayı 37 (Bahar 2023), s. 73-105.

27 Mayıs 1960 askerî müdahalesinin artçı darbeleri olarak bilinen; sivil hükümete karşı girişilen (22 Şubat 1962 - 21 Mayıs 1963) iki askerî kalkışma, Kurmay Albay Talat Aydemir merkezli bir anlatıyı ön plana çıkarmıştır. Her ne kadar bu iki teşebbüsün lideri bir “aktör” olarak Talat Aydemir olsa da, akademik çalışmalarda bir “aktörler kümesi” olarak Albaylar Kuşağı ıskalanmıştır. Diğer bir ifadeyle, bu kalkışmaların gerekçesi analiz edilirken, Talat Aydemir’in “kişisel ihtirasları”na indirgenmiş bir hikâyeye ön plana çıkartılmış, silah arkadaşlığının temel motivasyon kaynağı olan “grup

* Bu çalışma yazarın künyesi verilen aynı isimli doktora tezi esas alınarak yazılmıştır: Nesimi Gökşen, *27 Mayıs 1960 Müdahalesi ve Askerî Rejim: İhtilalci Subaylar Arasında İktidar Mücadeleleri, Fraksiyonlar ve Çatışmalar (27 Mayıs 1960-25 Ekim 1961)*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2021. Doktora tezi, verilen künyeye kitap olarak da yayınlanmıştır: Nesimi Gökşen, *Devletin Subayı, Subayın Devleti Cuntalar, Darbe ve İktidar Savaşı (27 Mayıs 1960)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2023.

dinamiği”nin tesiri minimize edilmiştir. Bu makalenin temel amacı, bahsedilen başarısız darbelerin öyküsünü anlatmaktan ziyade, bu sürece giden yolu analiz etmektir.

Askerî kışlayla siyasi arena arasında sıkışan subayların düşünce ve zihniyet dünyalarını problematize etmeye yönelik bir girişim olan bu çalışma, 27 Mayıs’tan sonra orduda yaşanan tahribat üzerine inşa edilmiştir. Ayrıca bu makale, “Kudretli Albaylar” diye bilinen bu subay grubu nasıl ortaya çıkmıştır? Bu albayların güç ve kudretinin kaynağı neydi? Albayların zihin dünyasında nasıl bir ülke tasavvuru yatmaktaydı? 27 Mayıs, bu albaylar için ne ifade etmekteydi? gibi sorulara yanıtlar aramaktadır.

Anahtar Kelimeler: 27 Mayıs 1960 Darbesi, askerî darbeler, Albaylar Kuşağı, militarizm.

ABSTRACT

GÖKŞEN, Nesimi, **An Analysis of a Revolutionary Generation: The Generation of the Colonels (1960-1963)**, CTAD, Year 19, Issue 37 (Spring 2023), pp. 73-105.

The two military uprisings, which were known as the aftershocks of the May 27, 1960 coup and carried out against the civilian government between February 22, 1962, and May 21, 1963, have brought forward a narrative centered on Colonel Talat Aydemir. Although the leader of these two attempts was Talat Aydemir as an "actor", in academic studies, the group of colonels known as “the Generation of Colonels” has been overlooked as a group of "actors". In other words, while analyzing the reasons for these uprisings, the "group dynamics", which are the primary source of motivation for the gun friendship, have been minimized in a story reduced to Talat Aydemir’s "personal glories." The main purpose of this article is not to tell the story of these failed military coups but rather to analyze the path that led to this process. This study, an attempt to explore the mental worlds of officers trapped between the barracks and the political arena, is written based on the serious devastation inflicted on the army after the May 27 military coup. It also examines how the group of officers known as the "mighty colonels" emerged. What was the source of these colonels' power? What kind of country was painted in the minds of these colonels? What did the 27 May military coup mean to these officers? These are some of the questions that this article seeks to answer.

Keywords: May 27, 1960 coup, Military Coups, the Generation of the Colonels, Militarism.

Giriş

“- Albayım, şimdi geçmişe baktığımız zaman, iki ihtilâl girişimine katıldığımız için pişman mısınız?”

- Pişman değilim. Ama yaptığımız işin cezasını da çektik. Yalnız şunu belirteyim ki, biz darbeci veya ihtilâlcı olarak yetişmedik. Bu doğrultuda askeri okulda eğitim de almadık. Şartlar bizi bu yöne itti.”

Kurmay Albay Turgut Alpogut, Albaylar Cuntası Üyesi¹

1960-1963 Dönemi'nin Albaylar Kuşağı'na mensup Alpogut'un “bizler, ihtilâlcı olarak yetişmedik, koşullar bizi bu yöne sürükledi”² şeklindeki ifadeleri masaya yatırıldığında, bu “şartlar”ın teşekkülünde hangi faktörlerin tesirli olduğunu ortaya koyarak bu subay kuşağının radikalize oluş hikâyesi analiz edilecektir.

27 Mayıs 1960 Askerî Darbesi'ni gerçekleştiren genç subaylar, *Millî Birlik Komitesi (MBK)* aracılığıyla askerî bir rejim tesis etmişler ve iktidarı ele geçirmişlerdi. Bununla birlikte, tıpkı İttihatçılar gibi 27 Mayısçılar da homojen bir gruptan uzak heterojen bir görünüm sunmaktaydılar. Bu yüzdendir ki, müdahale sonrası Türkiye için çeşitli tasarımlara sahiplerdi.³ Askerî dikta yönetimini isteyenlerle yönetimin sivillere bırakılmasını isteyenler arasında iki ana bölünme söz konusuydu.⁴ Nitekim Komite'nin teşkiliyle birlikte ortaya çıkan fikir ayrılıkları anlaşmazlıklara, anlaşmazlıklar gruplaşmalara, gruplaşmalar

¹ Emin Çölaşan, *Taribe Düşülen Notlar*, Ümit Yayınları, Ankara, 2000, s. 197.

² 68 Kuşağı'nın gençlik liderlerinden Harun Karadeniz, kendisine yöneltilen “sen, sağcı bir gençtin, nasıl oldu da sen bu noktaya geldin?” sorusuna benzer minvalde yanıt verir: “Biz durup dururken devrimci olmadık. Biz bu yola ülkemizin koşulları itti.” Harun Karadeniz, *Olaylı Yıllar ve Gençlik*, May Yayınları, İstanbul, 1997, s. 8-9.

³ Askerî müdahale sonrasındaki süreç için, henüz üzerinde ittifakla durulan bir plana sahip olmayan gizli örgütün bu tutumu, 1908 sonrası İttihat-Terakki'de yaşanan tartışmalara ve endişelere benzemektedir. İbrahim Temo anılarında, Paris'te aralarında Ahmet Rıza Bey, Yusuf Akçura, Dr. Nazım gibi isimlerin bulunduğu bir toplantı esnasında, Abdülhamit rejimini sürekli tenkit edip durduklarını ama geleceğe dair “ortak” hiçbir planlarının olmadığını ifade eder; bk. İbrahim Temo, *İttihat ve Terakki Anıları*, Arba Yayınları, İstanbul, 2000, s. 157.

⁴ Bir “hizipler topluluğu” olan Komite'deki bu iki büyük ayrışmanın alt versiyonlarında birçok hizip bulunmaktaydı; bk. Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980*, Hil Yayınları, İstanbul, 2007, s. 170; 17 Haziran 1960 tarihli bir CIA raporu, MBK'nın henüz teşkil edildiği ilk günlerde iktidarı İnönü'ye teslim etmek istemeyen Türkeş grubu ile CHP yanlısı grup dışında, çoğu üyenin dengeleri okumaya çalıştığını ifade eder. CIA, “The Turkish Situation”, *Current Intelligence Bulletin*, Document No.411, 17 Haziran 1960, s. 6.

çatışmalara, çatışmalar da “14’ler Olayı”na yol açmıştır. 14’ler Olayı, askerî dikta taraftarı 14 üyenin 13 Kasım 1960 tarihinde tasfiye edilerek dünyanın çeşitli ülkelerine Elçilik Müşaviri olarak sürgüne gönderilmelerine ve aynı gün 23 üyeye Komite’nin yeniden kurulmasına giden süreçte işaret eder. Komite içindeki bu iki ana konum, yaygın şekilde *Radikaller* ile *İlimliler* olarak bilinir.⁵ Müdahale öncesi/sonrasına dair politik eğilimler ve kişisel anlaşmazlıklar, MBK’daki gruplaşmayı “başlatan” ilk etkili unsurdur. İkincisi, hiyerarşik yapının alt üst olduğu bu süreçte tek bir lider ve müşterek bir amaç etrafında birleşemeyen Komite, dış aktör/faktörler tarafından sürekli tahrik edilmiştir. Böylece politikanın içine saplanan hiziplerin birbiriyle çatışması körüklenmiş ve neticede kutuplaşan MBK, 13 Kasım’daki tasfiyeyle birlikte zayıflamıştır.⁶ Ülke iktidarının “fiilen” MBK’nın kontrolünden çıkması sonucu yaşanan otorite boşluğu, ordu içinde yeni iktidar arayışlarına yol açmıştır.

Anti-Hiyerarşik Bir Subay Kombinasyonu: Albaylar Kuşağı

Türkiye’de 1960-1963 Dönemi’ni kapsayan “Albaylar Kuşağı”,⁷ öncelikle geçmişi yıllar öncesine kadar giden “gizli örgüt arkadaşlığı”nın bir neticesidir. Bu kuşağın çekirdek kadrosu, 1950’li yılların ortalarında teşkil edilen ordu içindeki gizli örgütün ilk kurucuları ve üyelerinden oluşmaktadır. Fakat bu arkadaşlık hikâyesini çok daha geçmişe götürmek gerekecektir; zira ordu içinde gizli örgüt gibi sonu idama kadar gidebilecek bir hareketin teşkili ancak “sırdas” bir subay grubunun varlığıyla mümkündür. “Gizli örgüt hikâyeleri” incelendiğinde, bu sırdaslık boyutunun kökenleri askerî okul ve kıta görevlerine kadar uzanmaktaydı. Dolayısıyla sınıf/silah arkadaşlığı gibi askerî değerler

⁵ Bununla birlikte dönemin siyasal atmosferinde “radikal veya reformist” teriminin karşısında sık sık kullanılan “ılımlı veya statükocu” olmanın küçültücü ve fırsatçı bir anlam içerdiğini belirtmek gerekiyor. Kurmay Yarbay Osman Deniz, bu ötekileştirici söylemin o dönemde oldukça revaçta olduğunu dile getirir; bk. Osman Deniz, *Parola: Harbiyeli Aldanmaz*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2018, s. 19.

⁶ Ahmad, *age.*, s.170-174; Abdi İpekçi ve Ömer Sami Çoşar, *İhtilalin İcyüzü*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s.339-373.

⁷ Kuşak kavramını 1928 yılında literatüre ilk kazandıran Alman sosyolog Mannheim, bir kuşak içinde aynı tarihsel olaya farklı tepkiler veren “kuşak kümeleri”nden bahseder; bk. Karl Mannheim, “Kuşaklar Problemi”, *Bilgi Sosyolojisi*, Ed. Mustafa Yalçınkaya, Pinhan Yayıncılık, 2018, s. 313-360; dolayısıyla bu çalışmada dönemin Türk Silahlı Kuvvetleri’ndeki tüm albay rütbesindeki subaylar değil, 27 Mayıs’a benzer şekilde bir ihtilâl hareketine meyilli “radikal albaylar” inceleme konusu yapılmıştır. Jön Türkleri “nesil” kavramı üzerinden değerlendiren iki yetkin eser için bk. Eric Jan Zürcher, “Jön Türkler Kimlerdi?” *Osmanlı İmparatorluğu’ndan Atatürk Türkiye’sine: Bir Ulusun İnşası*, Akılçelen Kitaplar, Ankara, 2015, s. 147-170; François Georgeon, “Nesil Kavramı Osmanlı İmparatorluğu’ndan Kemalist Türkiye’ye Geçişi Anlamada Anahtar Olabilir mi?”, *Tarihsel Sosyoloji*, Der. Ferdan Ergut - Aşşen Uysal, Dipnot Yayınları, Ankara, 2012, s.79-90.

etrafında aşılarmış bir “birlik ruhu”nun ürünüydüler. Genel itibarıyla 1918-1920 doğumlu; 1938-1940 Harp Okulu mezunu; 1954-1958 Harp Akademisi tahsilli bir kuşağa mensup kurmay subaylardan oluşmaktaydı.⁸ Diğer bir ifadeyle, imparatorluktan ulus devlete geçiş sürecinde dünyaya geldikleri; ‘Tek Adam’ rejiminden ‘İkinci Adam’ rejimine geçiş döneminde Harbiye’den mezun oldukları; tek partili hayattan çok partili hayat pratiklerine geçiş periyodunda kurmay eğitimi aldıkları düşünüldüğünde; Türk siyasal hayatının kırılma noktalarını işgal eden bir subay kümesi söz konusuydu. Ayrıca bu isimler, gizli örgütün ilk kurucuları olmasına rağmen MBK’ya dâhil edilmeyen ancak MBK’daki arkadaşları tarafından Ankara ve İstanbul’daki kilit askerî mevkilere tayin edilen ve ellerinde geniş yetkiler olan bir albaylar topluluğuydu.⁹

“Kudretli albay” tabiri ilk olarak 27 Mayıs’tan sonra MBK üyesi Alparslan Türkeş için kullanılmıştır. 29 Mayıs günü Başbakanlık Müsteşarlığı’na atanmasıyla “ihtilâlin kudretli albayı”,¹⁰ General Cemal Gürsel’in en yakınındaki isim olmasıyla “İhtilalin Nasır’ı Türkeş”¹¹ gibi sıfat ve unvanlarla anılmaya

⁸ Kadir Demirciçesmesi, *Harp Akademileri Yıllığı (1848-2007)*, HAK Basımevi, İstanbul, 2007, s.263-286.

⁹ Generallerin ihracı sonrası komuta kademesindeki boşluklar, yarbay ve albay rütbesindeki eski ihtilâli subaylarla doldurulmaya çalışılmıştır. Bu tezi destekleyen çok sayıda kanıt bulunmaktadır. Örneğin Dündar Seyhan anılarında MBK dışında kalan fakat gizli örgüt sürecinde yıllarca beraber çalıştığı, çoğunluğu kurmay albay rütbesindeki eski arkadaşlarını en kritik görevlere getirdiğini itiraf eder. Örneğin Kurmay Albay Talat Aydemir Kara Harp Okulu Komutanlığı’na; Kurmay Albay Turgut Alpagut Harp Okulu Alay Komutanlığı’na; Kurmay Albay Necati Ünsalan Jandarma Okulu Komutanlığı’na; Kurmay Albay Selçuk Atakan Ankara Merkez Komutanlığı’na; Kurmay Albay Mithat Ceylan Askeri Okullar Dairesi Başkanlığı’na; Kurmay Albay (sonradan Tuğgeneral) Nuri Hazer, 28. Tümen Komutanlığı’na; Kemal Güner 28. Tümen Kurmay Başkanlığı’na; Necmi Bek Kara Havacılık Okulu Komutanlığı’na; Naci Asutay Millî Emniyet (MİT) Başkan Vekilliği’ne; Nejat Kumuşoğlu İstanbul Emniyet Müfettişliği’ne; Şükrü İlkin Ankara Emniyet Müdürlüğü’ne; Faruk Güventürk İstanbul Merkez Komutanlığı’na; İhsan Erkan 229. Piyade Alayı (Ankara Merkez Alayı) Komutanlığı’na; Hava Kurmay Albay Halim Menteş HKK Harekât Başkanlığı’na; Pilot Albay Fevzi Arslan Mürted Hava Üssü Komutanlığı’na tayin edilmişlerdir; bk. Dündar Seyhan, *Gölgedeki Adam*, Nurettin Uycan Matbaası, İstanbul, 1966, s. 111.

¹⁰ Sinan Onuş, Türkeş’in bu “kudret”li sifata nail olmasını, müsteşarlıktaki faaliyetleri nedeniyle kazanmadığını dile getirir. Bu görevin itibarı, Menderes’in Müsteşarı Ahmet Salih Korur’dan geliyordu. 10 yıldır bu görevi yürüten Korur, tüm bakanlardan daha itibarlı konumdaydı. Dolayısıyla Türkeş’in bu prestijli makama oturması, kamuoyunu da etkilemiştir; bk. Sinan Onuş, *Parola: İnkılap / 27 Mayıs’ı Yaşayanlar Anlatıyor*, Kaynak Yayınları, Ankara, 2003, s. 178-179.

¹¹ 27 Mayıs’tan sonra basın toplantılarında Gürsel’in hemen yanında oturan ve Gürsel’in cevaplarını yabancı gazetecilere tercüme eden Türkeş bir süre sonra “İhtilalin Nâsır’ı” olarak takdim edilmeye başlayacaktır. Gazeteci Altan Öymen, bu basın toplantılarının Mısır ve Irak’taki darbelerin şemasına uygun bir görüntü olduğunu ileri sürer. Çok geçmeden her iki ülkede de generaller, albaylar tarafından devrilmişti. Bu ihtimal, 27 Mayıs’tan itibaren Türkiye’de de çoğu

başlar. Türkeş'in birbiriyle sıkı biçimde bağlantılı bu sıfatları, Mısır'da Hür Subaylar Hareketi'nin¹² lideri Albay Cemal Nasır'a refere etmekteydi. Albay Nasır'ın 1952 yılında birlikte hareket ettiği General Necip'i 1954'te devirerek diktatörlüğünü ilan etmesi, 27 Mayıs'tan sonra Türk basını tarafından sıklıkla dile getirilen temalardan biriydi.¹³ Diğer bir ifadeyle Mısır örneğinde yaşanan "General Necip - Albay Nasır" hikâyesi üzerinden "General Gürsel - Albay Türkeş" benzetmesi yapılmaktaydı. Basında lehte/aleyhte çıkan bu iddialar, 3 Mayıs 1944 Türkçülük Davası'nda yargılanmasıyla "İrkçı/Turancı asker"¹⁴ ile 27 Mayıs gecesi İhtilal Bildirisi'ni okumasıyla "İhtilalin tok sesli komutanı",¹⁵ olarak Türkeş'in tüm ülkede popülaritesini de artırmıştı.

Kudretli albayları bir araya getiren ortak özellikler bununla sınırlı değildir. Bu subayların mental dünyalarına odaklanarak yapılacak bir okuma, olayları anlamlandırmada kolaylık sağlayacaktır. Şöyle ki; dönemin Türkiye'sinde generaller ile genç subaylar arasında gerek "rütbe" farkından dolayı askerî hiyerarşi çatışması, gerek "askerî ekol" farkından dolayı kurum içi bir çatışma, gerekse de "kuşak" farkından dolayı zihinsel bir çatışma söz konusuydu.

27 Mayıs sonrası kurulan MBK, ordunun formel hiyerarşik/rütbe yapısına göre değil, her üyenin rütbece "eşit" kabul edildiği gizli örgütlerin enformel yapısı dikkate alınarak dizayn edilmişti. Ordunun kurumsal bünyesini tahrip eden bu yeni yapılanma, 13 Kasım Olayı'ndan sonra teşkil edilecek olan *Silahlı Kuvvetler Birliği (SKB)* cuntasında da devam edecekti. Peki, sert disiplin anlayışıyla

kimsenin aklından geçmekteydi; bk. Altan Öymen, *Ve İhtilal*, Doğan Yayınları, İstanbul, 2014, s. 33-35; Buna göre, tıpkı General Necip gibi bir albay tarafından devrileceği ihtimali General Gürsel'i paniğe sevk etmekteydi. Türkeş, bu hikâyenin gerek kendisini gerekse Cemal Gürsel'i oldukça yıpratmıştı belirtir; bk. Hulusi Turgut, *Türkeş'in Anıları: Şabinlerin Dansı*, ABC Yayınları, İstanbul, 1995, s. 259; Amerikan istihbarat ve büyükelçilik raporlarına yansıyan bilgilerde, Türkeş - Nasır benzetmesi sıklıkla kullanılan temalardan biridir. *CLA*, "Situation in Turkey", *Office of National Estimates*, 21 June 1960, s. 2-3; *CLA*, *Current Intelligence Bulletin*, 23 June 1960, s. 5.

¹² 19. yüzyıldan itibaren yükselen Arap milliyetçiliğinin zirvesi olarak kabul edilen "Hür Subaylar Hareketi" (Dubbâtü'l Ahrar), Mısır'da 1942 yılında Albay Cemal Nasır, Enver Sedat ve Kemaleddin Hüseyin tarafından ordu içinde gizli bir teşkilat olarak kurulmuştur. İngiliz aleyhtarlığına dayalı bir milliyetçilik anlayışına sahip gizli örgüt, 1952'de bir darbeyle Hidiv Hanedanlığı'nı tasfiye etmiş ve Tümgeneral Muhammed Necip'i darbenin başına geçirmiştir. Ancak 25 Şubat 1954'te General Necip, İhtilal Konseyi kararıyla görevinden alınmıştır. Böylece Albay Nasır'ın 1970'e kadar sürecek diktatörlüğü ilan edilmiştir. Davut Dursun, "Cemal Abdünnasır", *İslâm Ansiklopedisi*, c.7, TDV, İstanbul, 1993, s. 296-301; Ayrıca Hür Subaylar Hareketi hakkında geniş bilgi için bk. Ahmad Abu El-Feth, *Mısır İhtilali'nin İyüzü ve Nasır*, Çev. Nusret Kuruoğlu, Rektur Kitap, İstanbul, 1965.

¹³ *Milliyet*, "Türkeş'in İstifası", 24 Eylül 1960; *Akis*, "İhtilal", 26 Şubat 1962.

¹⁴ "Başbakanlık Müsteşarı Albay Alparslan Türkeş ile Görüşme", *Cumhuriyet*, 17 Temmuz 1960.

¹⁵ Şükran Özkaya, *Adım Adım 27 Mayıs*, İleri Yayınları, İstanbul, Şubat 2005, s. 206.

bilinen Türk ordusundaki Paşaların bu pasif tutumu nasıl izah edilebilir? Bu sorunun ilk yanıtı, hiyerarşi dışı niteliğiyle 27 Mayıs'ın bizzat kendisiydi. İkinci yanıt, Komite'nin oluşum sürecinde "komuta kademesi"nin gizli örgüt üyesi olmadığı gerekçesiyle MBK'ya dâhil edilmemesiydi. Diğer bir ifadeyle, Genelkurmay Başkanı ve kuvvet komutanlarının MBK'ya alınmaması, emir komuta sisteminin aksamasına neden oluyordu.¹⁶ Üçüncüsü ise Ağustos 1960 yılında generaller seviyesinde tasfiye yapılırken, 27 Mayıs'a itiraz etme potansiyeline sahip "sert" karakterli komutanların emekli edilerek "uysal" başlı generallere dokunulmamasıydı. Başka türlü söylemek gerekirse, generaller sadece nicelik açısından değil, aynı zamanda nitelikleri bakımından da pasifize edilmişti.¹⁷ Sıralanan bu saikler, ordu içinde kendisiyle çelişkili bir subay profili inşa etmekteydi. Çelişkinin bir ayağı, anti-hiyerarşik bir kurum olan Komite'ye yönelik artan memnuniyetsizliği göstermekteydi;¹⁸ diğer ayağı, benzer davranış kalıplarının genç subaylarca benimsenen bir zemin yaratmasıydı. Böylece MBK'nın kurumsal yapısından kaynaklanan sorunlar, kışlada genç subayların üstlerine "posta koyduğu" doğal bir habitat ortamına yol açıyordu. Dolayısıyla MBK ve SKB'nin bu kurumsal çelişkileri; albayların rütbelerinin üstünde bir politik güce sahip olmalarına neden oluyordu. Başta Talat Aydemir, Dündar Seyhan, Faruk Güventürk, Nuri Hazer, Necati Ünsalan, Halim Mentş gibi albaylar gizli örgütün çekirdek kadrosunu oluşturmalarına rağmen MBK'ya giremeyen subaylardı. 13 Kasım Olayı'ndan sonra MBK'ya alternatif bir iktidar ortağı olarak ortaya çıkan SKB cuntasının kurulmasında etkin olan bu subaylar, bir süre sonra apoletlerindeki rütbelere inat ordu içinde "kudretli" bir konum inşa edeceklerdi. Kısaca, bu durumun ortaya çıkmasında hiyerarşi dışı niteliğiyle 27 Mayıs'la birlikte ordunun yapısal bünyesinde oluşan tahribatların etkisi büyüktü.

¹⁶ "Komite'nin hiyerarşik bir düzene tesis edilmemesi, haysiyet kırıcıydı"; bk. Zeki İltter, *Bir Ömür Boyu Askerlik*, Kastaş Yayınları, İstanbul, 2003, s. 75.

¹⁷ Generallerin yüzde 90'ı tasfiye edilmişti. Seyhan, *age.*, s.105-106; Avni Elekli, *1960-1965 Olayları ve Batırılmayan Gemi Türkiye*, Balkanoğlu Matbaası, Ankara, 1967, s. 298.

¹⁸ Ordunun gelenekleri içinde en güçlü referansa sahip "hiyerarşi"yi, Komite üyelerinin dikkate almaması, dönemin en çok eleştirilen meselelerinden biridir. Örneğin Komite'deki genç subayların, askeri hiyerarşiye uygun olmayan tarzda, generallerin önünde yürümesi ordu mensupları arasında tahammül edilemeyecek bir durumdu: "İlk gördüğüm bu komite üyesinden veba mikrobundan kaçır gibi kaçtım. Ben bir yüzbaşının arkasından gidemeyecek kadar asker (yarbay) idim." Talat Turhan, *27 Mayıs 1960'tan 28 Şubat 1997'ye Devrimci Bir Kurmay Subayın Etkinlikleri*, Cilt 1, Sorun Yayınları, İstanbul, 2001, s. 107-108; Seyhan, *age.*, s. 131; dönemin CIA Başkanı Allen Dulles, 8 Haziran 1960 tarihli Ulusal Güvenlik Konseyi toplantısında MBK'daki genç üyelere karşı ordu nezdinde gösterilen tepkilere dikkat çekmiş ve bu durumun orduda yaratacağı potansiyel risklere işaret etmiştir; bk. *Eisenhower Library*, Whitman File, NSC Records, 8 June 1960.

İkincisi askerî ekol farklılığından kaynaklanan ordu içindeki ihtilaflardı. Ülkenin farklı sınıf ve kesimlerinden gelen öğrencilerin bir potada eritilerek “subay” yetiştirilmesi fikri, modern ordunun profesyonel asker ihtiyacını karşılamaya dönük bir girişimdi. Batılı metotların uygulanmaya konulduğu Tanzimat’la birlikte başlayan Fransız askerî ekolü, 1870’lerde yerini Prusya askerî ekolüne bırakmıştı. Ordunun iç işleyişi açısından koşulsuz itaat ve sert disipline önem veren Prusya sistemi, İkinci Dünya Savaşı’na kadar Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK)’nin temel askerî pratiğini oluşturmuştur. Bu dönemden sonra yaşanan askerî paradigma değişimiyle birlikte, subayın bireysel karar alma mekanizmasında inisiyatif sağlayan NATO ekolü kabul edilmiştir. Bununla birlikte Prusya askerî kültüründen tamamen kopulmamış, orduya “melez” bir yapı hâkim olmuştur. Bu albaylar ise geçiş sürecindeki “melez” ekolün ilk temsilcileri konumundaydı. Zira profesyonel meslek hayatlarının ilk yıllarını (1940’lar) Prusya askerî metoduyla pratikleştirirken, Harp Akademisi’nde (1950’ler) aldıkları kurmaylık eğitimi NATO standartlarına göre teorize edilmişti. Bu karma sistem, genç subaylar ile generaller arasında kurumsal bir fay hattı çizmekteydi. NATO askerî ekolüyle yetişen bu albaylarda, Prusya sisteminin temsilcisi generallere¹⁹ karşı bir üstünlük duygusu egemendi.²⁰ Zira genç subaylar, Prusya ekolünün tesirindeki generallerin yeni askerî zihniyet ve usullere ayak uyduramadıklarını düşünüyorlardı.²¹ Şöyle ki, genç subayların teşkil

¹⁹ Eski kuşak generallerin NATO’ya bakışlarının olumsuz olmadığını da ifade etmek gerekir. Aradaki farkı alt/orta rütbelerdeki yığılmanın farkında olan genç subayların hiyerarşik yapı içindeki *Paşa* rütbesine terfi ihtimallerinin düşük olmasından kaynaklı olduğunu savunmak mümkündür; bk. Tanel Demirel, “Demokrat Parti İktidarı ve Ordu”, *Türkiye’nin 1950’li Yılları*, Haz. Mete Kaan Kaynar, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 271-274.

²⁰ Türk ordusunda o güne kadar örneğine rastlanmayan bu hususta albay, yarbay ve binbaşı rütbesindeki subaylar, Amerika’da eğitim almış üsteğmen ve yüzbaşı rütbesindeki öğretmenlerden teknik, taktik ve doktrin eğitimi almıştır. Hiyerarşiye ters bu uygulama, Türk ordusunun NATO ve ABD ekolüne göre modernize edilmeye başladığı bir döneme denk gelmektedir. Bu uygulama, II. Dünya Savaşı’nda kullanılmış silah ve teçhizat konusunda subaylara verilen eğitimler kapsamındadır. Harp Tarihi literatüründe Türk ordusunun değişim ve dönüşümlerini “paradigma”lar çerçevesinde açıklayan yaklaşımlar için bk. Gencer Özcan, “Türkiye’de Cumhuriyet Dönemi Ordusunda Prusya Etkisi,” *Türkiye’de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti*, Der. Evren Balta, İsmet Akça, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Mayıs 2010, s.175-221; Serhat Güvenç, “ABD Askeri Yardımı ve Türk Ordusunun Dönüşümü:1942-1960,” *Türkiye’de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti*, Der. Evren Balta, İsmet Akça, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Mayıs 2010, s.255-284.

²¹ Fakat paradoksal şekilde, yine genç subaylar arasında 1965 yılından itibaren NATO askerî ekolüne yönelik tepkilerin oluştuğu görülecektir. 27 Mayıs’ın “yarım kalmış devrimi”ni yeniden canlandırmak için kurulan 9 Mart 1971 sol cuntaların çekirdek kadrosunu anti-NATO’cu subaylar teşkil etmekteydi. Kısaca askeri ekol farklılıklarından kaynaklanan ordu içi çatışma, mutlak bir silsile-i merâtîp sistemiyle devam eden askeri kültürü, 27 Mayıs’la beraber tepeden tırnağa bozmuştur. Siyasilerle işbirliğine giren üst komuta kademesi (generaller) ise hiyerarşik zinciri tesis

ettiği ilk gizli örgütlerin (1954-1955) kuruluş gerekçelerinin ana temasını “ülkenin geri kalmışlığı” sorunu oluşturmaktaydı. Bu ana temanın alt konu başlıkları, Millî Şef Dönemi’nden (1938-1950) miras kalan “ordunun geri kalmışlığı ile üst komuta kademesinin gereğini yapmaması” şeklinde özetlenebilecek şikâyetler gelmekteydi. Bu alt konu başlığı dikkate alındığında, genç kurmayların generallere yönelik tepkisi daha net anlaşılabilir: “*On seneden beri ABD’den modern silahlar ve taktikler almıyordu. Ama kendimizi bir türlü modern düşünmeye alıştıramıyorduk.*”²²

Üçüncüsü ise kuşak farkından doğan zihinsel yarılmalardı. Generallerin temel gayesi, iktidarı kısa sürede sivil elitlere bırakmaktı. 27 Mayıs sabahı, Cemal Gürsel’in ihtilâlcileri kışlarına geri gönderme gayretinin genç subayların tepkisiyle karşılaşması, bu çatışmanın bir göstergesiydi.²³ Atatürk sonrası dönemin kuşağını oluşturan ordudaki geniş genç subay kitlesinin temsilcisi rolünde olan Komite içindeki genç üyeler, mevcut siyasal partilerden herhangi birine güvenmemekteydiler. Ülkeyi geri kalmışlıktan kurtarmak, temel “motivasyon” kaynaklarıydı. Aynı ümitleri olan, benzer hayalleri düşleyen bu yeni “dinamik” genç kuşağın zihniyetine göre, geçmişte ülkeye büyük hizmetleri olmuş olsa da, misyonunu tamamlayan bir önceki kuşak artık köşesine çekilmeli ve bayrak gençlere teslim edilmeliydi: “*27 Mayısçılar arasında kuşak farkından doğan kangalar, tartışmalar eksik olmuyordu.*”²⁴ Nitekim 28-29 Nisan 1960 Olayları’yla başlayan ve 1980’li yıllara kadar ülkeye damgasını vuran radikal “gençlik hareketi” bu açıdan okunmalıdır.²⁵ Bununla birlikte, François Georgeon, Jön Türklerden itibaren özerk bir siyasal güç olarak beliren gençlerin

edecek yapıyı 12 Mart 1971 muhtırasına kadar kuramayacaktır. Bu konuda kapsamlı bir çalışma için bk. Doğan Akyaz, *Askeri Müdahalelerin Orduya Etkisi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009.

²² Seyhan, *age.*, s. 102; Döneme ait CIA raporlarında, Prusya sistemine göre yetişen Türk askerinin disiplinli ve itaatkâr olmasına rağmen eğitimsiz olduğuna dair ifadeler yer almaktadır. CIA, “Turkey”, Joint Intelligence Group, Copy No.295, 22 Aralık 1948, s. 39-42.

²³ Hiyerarşi dışı ortamı sona erdirmek isteyen Cemal Gürsel, darbeye aktif rol oynayan genç subayları, 27 Mayıs sabahı tasfiye etmeye niyetlenmiş ancak genç subayların tepkisiyle karşılaşmıştır. Sezai Okan, “Bilinmeyen Yönleriyle 27 Mayıs”, *Milliyet*, 27 Mayıs 1989; Elevli, *age.*, s. 96.

²⁴ Müşerref Hekimoğlu, *27 Mayıs’ın Romam*, Çağdaş Yayınları, 1975, s. 228.

²⁵ Esin, *age.*, s. 156; Ayrıca 27 Mayıs’tan 12 Mart’a kadar uzanan dönemi öğrenci hareketleri üzerinden ele alan kapsamlı ve yetkin bir çalışma için bk. Emin Alper, *Jakobenlerden Devrimcilere: Türkiye’de Öğrenci Hareketlerinin Dinamikleri (1960-1971)*, Çev. Eylem Yenisoy, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2018; Ayrıca bk. Demet Lüküslü, “60’lı Yılları Gençlik Kategorisi İçerisinden Okumak: Modernist Bir Söylemin Savunucusu ve Aktörü Olarak Gençlik”, *Modernizmin Yansımaları: 60’lı Yıllarda Türkiye*, Haz. Eric Jan Zürcher-Funda Barbaros, Efil Yayınları, Ankara, 2013, s. 212-230; İbrahim Yücedağ - Adnan Çetin, “Politik Aktör Olarak 1960’lar Türkiye Gençliği ve Toplumsal Profili”, *Şarkiyat*, Cilt VII, Sayı 1, 2015, s. 1-15.

Tek Parti kadrolarınca, bir yandan bilinçlendirilmesine karşın diğer yandan kontrol altında tutulduğunu dile getirir. Zira Nutuk'taki "Ey Türk Gençliği" söylemi, gençleri "iktidara davet" tebliği değil, rejimin yeni nesil tarafından "muhafaza" edilmesine yönelik bir mesajdı. Zira Tek Parti rejiminin "genç" yönetici elitleri, kendilerini izleyecek "yeni nesil"e güvenmemekteydiler. Buna göre, 27 Mayıs 1960 müdahalesine kadar "*ne Jön Türk Devrimi'nin bir daba gerçekleştirilmesi ne de iktidarın gençlere devredilmesi söz konusu*" olmuştu.²⁶ Bu yönden bakılacak olursa, 27 Mayıs müdahalesini yıllardır planlayan genç subayların, Atatürk Dönemi'nin uzantısı sivil-askerî elitlere karşı tepkilerinin olduğunu savunmak mümkündür. Diğer bir ifadeyle sadece generallerin değil, aynı zamanda Celal Bayar ve İsmet İnönü olmak üzere, dinamizmini kaybetmiş bu "statükocu" kuşağın devlet yönetiminden "elini eteğini çekmesi" gerektiğini düşünmekteydiler. 27 Mayıs'ı izleyen aylarda siyasete atılmak isteyen subayların, İnönü'yü kendilerine büyük bir engel olarak görmeleri bu düşüncenin bir sonucuydu.²⁷ Bu dönemde kullanılan devrim kelimesi, aslında Atatürk Dönemi'nde toplumu modernleştirmek için yapılan Kemalist devrimlere refere etmekteydi. 27 Mayıs müdahalesi ise Kemalist devrimlere "devam" niteliğinde bir "devrim" olarak sayılıyordu. Dönemin bazı aydınları tarafından 27 Mayıs'a "devrim" denmesinin nedeni de buydu.²⁸ Bu yüzden 27 Mayıs'ın intikamını almaya çalıştığı söylenen DP/AP geleneği "karşı-devrimci" olarak ötekileştirilirken, CHP'ye yönelik ise giderek artan bir düş kırıklığı söz konusuydu. İnönü'nün Koalisyon Hükûmetleri Dönemi'nde (1961-1965) sağ partiler karşısındaki uzlaşmacı faaliyetleri, 1962 yılından itibaren İnönü'ye "devrim haini" sıfatıyla alenen taarruz edilmesine neden olacaktı.²⁹ 1960-1963

²⁶ Bu duruma göre, 1908 Jön Türk Dönemi'nde "istibdat" rejimine karşı "vatanseverlik" ideolojisi altında ülke yönetimini ele geçiren "İttihatçı kadro" ile 1919'da işgale karşı başlayan ulusal kurtuluş hareketinin "lider kadrosu" genç kuşağa mensuptu. Birbirinin uzantısı niteliğinde olan bu genç nesil, kendisini devlet yönetiminin zirvesinde bulmuştur. Bu süreçle ilgili, gençlerin toplum içindeki konumunu değiştirdiğini ele alan tespitler için bk. Georgeon, agm., s. 79-90; Ayrıca Norbert Elias, Almanya'da yaşlı ve genç kuşak arasında yaşanan kuşak çatışmasına bu yönüyle dikkat çekmektedir; bk. Norbert Elias, "Terrorism in the Federal Republic of Germany-Expression of a Social Conflict Between Generations", *The Germans*, Polity Press, Oxford, 1996, s.331-407.

²⁷ Tarhan Erdem, "CHP'de Parti İçi Mücadelede Kemalizm ve Devrimler Tartışmaları Üzerine", *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce: Kemalizm*, Cilt 2, İletişim, İstanbul, 2003, s. 450.

²⁸ Bu kullanım 60'ların sonlarına doğru "Marksist Devrim" terimiyle iç içe geçer; bk. Alper, *age.*, s. 186.

²⁹ 27 Mayıs sonrasında Kemalizm'in formüle edilişi hakkında bk. Tanel Demirel, "1946-1980 Döneminde Sağ ve Sol", *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünceler: Dönemler ve Zibniyetler*, Ed. Tanıl Bora, Cilt IX, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009; 10 Kasım 1938 tarihi, "*devrimden dönüşün başlangıç tarihidir*" söylemi, 1960'ların ilk yıllarında icat edilmiştir. Örneğin Çetin Yetkin, "Karşı Devrim" isimli kitabında Atatürk sonrası karşı-devrim süreci olarak niteler: "*Günler kovaladıkça, yaşam*

arasında ordu içindeki genç subayların sözcüsü konumunda olan “kudretli albaylar” ile “İsmet Paşa” arasındaki mücadeleyi bu yönüyle okumak gerekmektedir; hatta Talat Aydemir’in 1963 Darbe Girişimi öncesinde bir doktrin ortaya koymaya çalışması ve ismini de “Kemalizm” şeklinde adlandırması sözü edilen sürecin bir yansımasıydı.³⁰ 27 Mayıs sonrası “neo-Kemalizm” olarak adlandırılan bu hareket, parti çıkarını memleket çıkarının üzerinde gören “politikacı tiplmesi”ne muhalifti; zira bu klientalist yaklaşım, toplumun bütünlüğüne zarar veriyordu ve Kemalizm’in solidarist boyutuna da aykırıydı. Politikacılara yönelik itimatsızlığı yansıtan bu anlayış, ülkedeki bazı reformlar gerçekleştirilmeden kurulan tipik liberal demokrasiye olan inanç eksikliğini de göstermekteydi. Subayın zihin dünyasından okunacak olursa,³¹ demokrasinin ülkeye erken davet edilmesi, iç güvenliği tehdit edecek boyutta bir ortamın doğmasına neden olmuştu: “*Kardeş kangası*.”³² Aslında demokrasi, tek kutuplu bir toplumdan çok kutuplu bir toplum anlayışını ön görmesine rağmen Türkiye’de güçlü bir demokratik siyasal kültürün olmayışı, tarafların tartışma kültüründen uzaklaşarak çatışma ortamına yol açıyordu. Buna göre, “*partiler menfaat yuvası, malzeme ise kötü*” idi.³³ Bu temayla bağlantılı olarak, bu kurmay subay kuşağı, kendilerini sivillerden daha üstün görmekle birlikte ülkenin gerçeklerini siyasal seçkinlerden daha iyi kavradıklarını düşünmekteydiler. Birincisi, profesyonel meslek hayatlarında memleketin en kuytu köşelerini gezerek halkla “çıkarsız bir temas” sonucu onların problemlerini tespit ettiklerine inanmaktaydılar. İkincisi, NATO görevi gereği yurtdışında bulunarak

ilerledikçe gördüm ki, Türkiye’de yaşanan Karşı Devrim’in başlangıç gün ve saati, 10 Kasım 1938, 09.05’dir. Bugünün Türkiye’sinde yaşanan tüm olumsuzlukların temeli, Atatürk’ün öldüğü gün atılmaya başlandı ve 1945-50 arasında da bu temel üzerine ülkemizin kara yazgısının taşları teker teker örüldü...” bk. Çetin Yetkin, *Karşı Devrim: 1945-1950*, Kilit Yayınevi, İstanbul, 2012; Karşı devrim görüşünü eleştiren Yalçın Küçük, Atatürk’ün erken ölümünün, Türk siyasal düşünce hayatı için büyük bir tembelliğe yol açtığını belirtir, zira Türk düşünce hayatı, birçok gelişmeyi bilimsel olarak çözümlenmek yerine, M. Kemal’in biyolojik ölümüne bağlamakla yetinmiştir: “*Atatürk’ün biyolojik erken ölümü, Kemalizm’in uzun ömürlü olmasına yol açtı*”; bk. Yalçın Küçük, *Türkiye Üzerine Tezler*, Cilt III, Tekin Yayınevi, Ankara, 1987, s. 108-109; İnönü Dönemi’nde “Kemalizm”i kopuş ve süreklilik tezi üzerinden analiz eden kapsamlı bir çalışma için bk. Seçkin Çelik, *İnönü Döneminde Kemalizm*, Kırmızı Kedi Yayınları, İstanbul, 2021.

³⁰ Talat Aydemir, *Hatıratım*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2017, s. 119-124.

³¹ Subayın zihni dünyasına odaklanarak yapılan kapsamlı ve yetkin bir çalışma için bk. Hakan Şahin, *Türkiye’de Asker Toplum ve Siyaset*, Beyoğlu Kitabevi, İstanbul, 2021.

³² 27 Mayıs ihtilâl bildirisinin giriş cümlesinde de yer alan ülkeyi “kardeş kavgası”ndan kurtarmanın yolu, kutuplaşan ulus bireylerini bir arada kaynaştırmaktı. Bu temel hedef için “27 Mayıs” partiler üstü bir pozisyona getirilmeliydi; bk. Turhan, *age.*, s. 109-110.

³³ Demokratik hayatın en önemli unsurları arasında yer alan “siyasal partiler”in işleyişi, Türkiye’de çıkar temeline dayalı, kolay yoldan makam ve mülk sahibi olmak isteyen kişilerin yuvalandığı kurumlar olarak görülmektedir. Esin, *age.*, s. 194.

Batı'daki gelişmeleri yakından izlediklerini öne sürmekteydiler. Üçüncüsü, ordunun bürokratik kademelerinde görev alarak “devlet” yönetiminde tecrübeli olduklarına dair kuvvetli bir kanaate sahiptiler:³⁴ “*Subay, başka bir şeydir. Onu sadece üniformalı bir aydın gibi görenler aldanırlar. O kendisini bir ‘superman’ gibi addeder.*”³⁵ Ordu içinde yaşlı kuşağı temsil eden generallerin önderliğindeki askerlerin büyük kısmı ise Tek Parti döneminin pratikleriyle yetişen, siyasal kültürlerini o dönemde pekiştiren ve Tek Parti iktidar bloğunun “askeri” ayağını oluşturan zihniyetin “muhafazakâr veya statükocu” temsilcileri; İsmet Paşa da bu iktidar bloğunun lideri konumundaydı.³⁶ Albaylar Kuşağı'nın önde gelen isimlerinden Alparslan Türkeş, Dündar Seyhan ve Talat Aydemir'in İsmet Paşa hakkındaki eleştirileri, bu tezi destekler niteliktedir.³⁷ Özetle, 27 Mayıs sonrası tesis edilecek İnönü/CHP önderliğindeki “müesses nizam”ın karşısındaydılar ve 13 Kasım Olayı'ndan sonra tasfiye edilen radikal kanadın fikirlerinin mirasçısıydılar. Diğer bir ifadeyle, kilit mevkilere atanan bu ihtilâlcı albaylar, 13 Kasım tasfiyesinin yansımalarıydı. Fikri ve teorik düşünceleri olsun veya olmasın bu “çekirdek (14'ler)” üyelerin parçalanması, orduda çok büyük bir enerjinin inkişafına yol açacaktır.³⁸ Bununla birlikte, Albaylar Kuşağı olarak isimlendirilen bu subaylar arasında keskin çizgilerle belirlenmiş “monolitik” bir yapının hâkim olmadığını söylemek mümkündür. Evet, idealist bir subay kuşağı söz konusu olsa da, kişisel ikbal ve mesleki kariyerizm gibi faktörler bir kenara not edilmelidir. Zira çalkantılı bir süreç olan ihtilâl ortamlarında ittifaklar da “pâyidar” değildi; sürekli “mevzi” değiştirmekteydi.

³⁴ Eleвли, *age.*, s. 380-383.

³⁵ Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu, *Ordu ve Politika*, Kutup Yıldızı Yayınları, İstanbul, 2003, s. 362.

³⁶ Mete Kaan Kaynar, “Beyaz Zambaklar Memleketi ve İhtilalin Mantığı”, *Resmî Tarih Tartışmaları*, Cilt 9, Ed. Tolga Ersoy - Haydar Çetinbaş, Özgür Üniversite Yayınları, İstanbul, 2010, s. 41-42; Benzer bir tanımlama Amerikan Dış İlişkileri belgelerinde de geçmektedir; bk. *CLA*, “The Prospects For Turkey”, National Intelligence Estimate, No.403, 29 Ocak 1962, s. 3.

³⁷ 14'lerden Türkeş, kalkınmaya ve değişime ihtiyacı olan ülkenin genç ve dinamik bir lidere sahip olması gerektiğini söyler: “*İnönü çok yaşlı*”; bk. Ferit Salim Sanlı, “27 Mayıs'ın ‘Zoraki Diplomatları’: 14'lerin Yurtdışı Faaliyetleri”, *Gazî Akademik Bakış*, Cilt 11, Sayı 23, Ankara, Kış 2018, s. 237; Talat Aydemir, İnönü'yü statükocu olmakla itham eder: “*Reformlara en çok ihtiyacımız olduğu bu devrede, bütün hayatı statükoyu muhafazayla geçmiş İnönü'yü tekrar ülkenin başında görmek, bu milletin talibsiizliği olmuştur*”; Aydemir, *age.*, s. 128; Dündar Seyhan ise İnönü'nün “*Türkiye'yi 40 yıldır geri kalmış ülkeler arasına sokmakta oldukça maharetli*” olduğunu ironiyle dile getirir; bk. Seyhan, *age.*, s.159; Ayrıca Dündar Seyhan, 1960'lı yılların ortalarından itibaren Türkiye'deki “zinde/dinamik güçlerin” entelektüel temsilcilerinden Doğan Avcıoğlu'nun 21 Ekim 1969-27 Nisan 1971 dönemi arasında yayın yapan Devrim Gazetesi'nin yazar kadrosu içinde bulunmuştur; bk. Gökhan Atılğan, *Yön Devrim Hareketi*, Yordam Yayınları, 2008, s. 291.

³⁸ Küçük, *age.*, s. 118.

“Yeni” Genç Subay Profili

Öncelikle, 27 Mayıs üzerinden Komite ile ordu arasında kısa bir analogi kurmak, albayların bu dönemdeki pozisyonlarını daha net aydınlatılabilir. Bu süreçte Komite, ordunun vekili sıfatıyla 27 Mayıs’ı sahiplenmişti; ancak Komite’nin kendi içinde bölünmesi, ordu genelinde “vekil”lerin bu görevi yerine getiremediği hissiyatını doğuruyordu. Böylece ordu, 27 Mayıs’ın asli temsilcisi olarak bu misyonu üstlenmeye başlayacaktı. Esasında “ordunun temsilcisi” olarak görülen Komite’nin parçalanması sadece Komite’yle sınırlı kalmayacaktı. Komite’de belirginleşen çatışmalar, orduya da sirayet etmekteydi. Zira Komite’deki her bir grubun ordu içinde tabanı vardı. Ordu üst kademesi ve Hava Kuvvetlerinin önemli bir kurmay sınıfı İnönü’ye meyilliyken, 27 Mayıs’la beraber radikalizme kayan Kara Kuvvetleri’nin alt kademeleri, Komite’nin radikal/reformist kanadını desteklemekteydi. Tekrar etmek gerekirse, ordu içinde “devrimci” tarafı tartışılır hale gelen İnönü yerine, genç subaylar Atatürk’ün bıraktığı yerden devrimlere devam edilmesini talep etmekteydi.³⁹ Ancak bu “reformist eğilimli” genç subayların komutanlık yetkileri bulunmamaktaydı. Yine ancak “gençlik ve dinamizm”in ön plana çıkmaya başladığı 60’ların ikliminde yönlendirildikleri takdirde potansiyel bir güç gösterebilirlerdi.⁴⁰ Nihayet 14’lerin sürgüne gönderilmesiyle “açıkta” kalan bu geniş kitle, Komite’nin ılımlı kanadına bağlanmaya çalışılsa da başarı sağlanamamıştır. Ordudaki bu otorite boşluğundan faydalanan eski ihtilâlcı albaylar, 14’lere benzer fikirde olduklarının propagandasını yaparak bu kitleyi kendi istikametlerine çekmekte zorluk çekmemişlerdir.⁴¹ Aslında Komite’deki Radikal kanadın “*memleketi geri kalmışlıktan kurtarmak*” ana temasıyla ordu birliklerinde propaganda yaparak kuvvet toplamaya çalışması, ordunun genç subayları arasında yeni kümeleşmelerin önünü açmıştı.⁴² 13 Kasım’dan sonraysa “siyasal” içerikli gizli örgütlenmelerin hızlıca yaygınlaştığı anlaşılıyor.⁴³ Bu genç subaylara göre, 14’lerin intikamını almak için “kudretli bir albay” önderliğinde

³⁹ Seyhan, *age.*, s. 85; Deniz, *age.*, s. 16.

⁴⁰ Bu arada 14’lerin sempaticanları arasında genç subaylar haricinde, general ve albayların da yer aldığı yönünde iddialar bulunmaktadır; bk. Kurtul Altuğ, *27 Mayıs’tan 12 Mart’a*, Koza Yayınları, İstanbul, 1976, s. 232.

⁴¹ Sıtkı Ulay, *Harbiye Silah Başına*, Kitapçılık Yayınları, İstanbul, 1968, s. 200.

⁴² Özkaya, *age.*, s. 320; Ulay, *age.*, s. 199-200. Dönemin genç subaylarından Acar Okan da bu durumu doğrular: “*Türkeş ve Muzafer Özdağ, biz Harbiyelilere bir konferans verdi. Sonra mezun olup Çankırı’da Piyade Okulu’na gittiğimizde de konferans verdiler. Özellikle Çankırı Piyade Okulu’nda bayağı el altından ihtilâlciliğe başladık*”; bk. Nuri Gürgür, *Vatan Kurtarma Hikâyeleri*, Ötügen Neşriyat, Ankara, 2014, s. 33.

⁴³ Bahtiyar Yalta, *Bir Darbeci Subayın Hatıraları*, Haz. Erhan Çiççi, Kronik Yayınları, İstanbul, 2020, s. 161-162.

organize olunmalıydı; keza Türkeş'in ismiyle müsemma bu sıfat, eski örgütçü diğer albaylar tarafından da benimsenecek; generallerin pasifize edildiği bu ortamda *Albaylar Kuşağı* diye adlandırılan bir subay grubunun doğmasına yol açacaktı. Böylece özellikle 14'lerin tasfiyesinden sonra, birçok cuntanın oluşumu tetiklenmiş;⁴⁴ ordu içinde Aydemirciler, Havacılar, Türkeşçiler, Kabibaycılar, Malatyalılar grubu gibi çeşitli oluşumlar teşkil etmeye başlamıştır.⁴⁵ Ayrıca bu klikler, geniş bir koalisyonun parçası olarak SKB cuntası adı altında önce birleşecekler, sonra ayrılacaklar, ardından çatışacaklardı. Böylece 13 Kasım sonrasında yaşanan süreçte bu genç subayların çoğu “27 Mayıs'ın hedefinden saptığı”na dair söylemlerle SKB cuntası, Yassıda idamları ve ordudaki artçı darbeler gibi radikalizmin çeşitli türevlerine kanalize olacaktı.⁴⁶ Dahası otorite sisteminin bozulması, 9 Mart 1971 sol cuntalara kadar gidecek süreçte, ordudaki hiyerarşi dışı mücadeleye yön verici bir faktör olarak ön plana çıkacaktır.

Yukarıda bahsedilen Silahlı Kuvvetler'deki bölünmenin en somut örnekleri, ordunun temel direklerini oluşturan Kara Harp Okulu, Hava Harp Okulu ve Deniz Harp Okulu gibi subay adaylarının eğitim gördüğü total kurumların⁴⁷ yanı sıra, Jandarma Okulu, Çankırı Piyade Okulu ve Polatlı Topçu Okulu gibi genç teğmenlerin uzmanlık eğitimi aldıkları kurumlarda da görülmekteydi. Bu kurumların hemen hepsi albayların idaresindeydi. Ayrıca 27 Mayıs öncesi gizli örgütlenme sürecinde, örgütçü subayların ilk karşılaştıklarında kullandıkları “*n'olacak bu memleketin balı*” gizli parolası,⁴⁸ 27 Mayıs sonrası dönemde, bu genç subaylar arasında ama bu kez “gizli bir parola değil, aleni bir soru” olarak yaygınlaştığı görülmektedir. Hedef ise yine bellidir. Yeni bir ihtilâl: “*O günlerde okulda kiminle konuşsan ilk karşılaşacağın soru, biç eskimeyen 'n'olacak bu memleketin*

⁴⁴ İlerleyen süreçte orduda yaşanacak isyan veya örgütlenmelerde, 13 Kasım Vakası'nın da etkili bir bahane olduğu bilinmektedir: “*Mesela biz Çankırı Piyade Okulu, 13 Kasım'da isyan ettik. Alay Komutanı'nı çağırarak ayığımızza. Yaptığımız terbiyesizliğe bak. Piyade okulunun başkaldırıldığını söyledik. Yani okulumuzun havası bayağı isyankâr bir tutuma bürünmüştü*” ; bk. Gürgür, *age.*, s. 24-34; Turhan, *age.*, s. 108; Seyhan, *age.*, s. 131-132.

⁴⁵ Aydemir, *age.*, s. 86-87. Bahtiyar Yalta, *Malatyalılar grubu* isimli cuntanın ordu içinde İnönü'yü destekleyen genç subaylar için söylendiğini dile getirir. Bu grubun liderlerinden birisi Harp Okulu 3. Tabur Komutanı Binbaşı Sabri Bolluk'tu. Yalta, *age.*, s. 276-277.

⁴⁶ Sadi Koças, *Atatürk'ten 12 Mart'a*, Cilt II, Doğu Matbaası, İstanbul, 1977, s. 719; Eevli, *age.*, s. 163.

⁴⁷ Literatüre Amerikan sosyolog Erving Goffman tarafından kazandırılan “total kurumlar” askerî kışla, askerî okul, tımarhane, hapishane gibi müesseselerden oluşmaktadır. Amaç, bu kurumlara kapatılan bireylerden fabrikadan çıkma “tek tip” kişiler yaratmaktır; bk. Erving Goffman, *Tımarhaneler*, Heretik Yayıncılık, Ankara, 2015.

⁴⁸ Adnan Çelikoğlu, *Bir Darbeci Subayın Anıları*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 87.

hali' idi. Buna verilecek cevap hiç de zor değildi. Ne yapılması gerekiyorsa o yapılır' idi."⁴⁹ Alt rütbeli ordu mensuplarının, 27 Mayıs'ı yeniden "yörüngesi"ne koymak için gerekirse yeni bir "darbe" motivasyonu ile güdüldükleri görülmektedir.

Yeni bir darbe motivasyonu ile güdülenen bu genç teğmenlere, bir "kudretli albay" tarafından çengeller atılmakta; teğmenlerin "taraf tutması" konusunda bir mecburiyet hali doğmaktaydı. Üstelik üst komuta kademesinden gelen emirlerin, alt kademelere inmesi engellenmekteydi. Tersinden okunacak olursa, ordudaki "disiplin/itaat anlayışı" hiyerarşi basamaklarını tırmanamamaktaydı. "*Yukarısı ile aşağısı arasında köprü görevini üstlenmek*" gibi önemli bir vazifesi olan albaylar,⁵⁰ bu durumu lehlerine çevirmeye çalışmışlardır. Kritik mevkilere egemen bu eski ihtilalci albayların generallerle arasındaki köprüyü attıkları; böylece generallerin alt kademelerle bağlantılarının kesildiği anlaşılmaktadır.

Yarı-illegal Bir Örgüt: "Silahlı Kuvvetler Birliği" Cuntası

SKB'nin kuruluş hikâyesine dair çelişkili anlatımlar bulunsa da, cuntanın çekirdek kadrosunu eski örgütçü subaylar ile kilit mevkilere atanan albayların teşkil ettiğini söylemek mümkündür. 27 Mayıs'ı "ihtilalden devrim"e dönüştürmeye çalışan 14'lerin tasfiyesi ile SKB cuntasının kuruluş sürecini birbirinin devamı olarak niteleyen yorumlar ağırlıktadır.⁵¹

SKB Örgütünün kuruluş ve yükseliş hikâyesine kısaca bakıldığında, 13 Kasım Olayı'ndan sonra Ankara ve İstanbul'da birbirine çok yakın tarihlerde teşkil edildiği görülüyor. Ordudaki birçok gizli örgütü tek bir çatı altında birleştirmeyi hedefleyen SKB'nin çekirdek kadrosunu ise MBK'ya giremeyen eski ihtilalci albaylar ile sürgündeki 14'lerin ordu içindeki temsilcileri oluşturmaktaydı. Ankara kanadının üyeleri arasında Harp Okulu Komutanı Talat Aydemir, Roma Askerî Ataşesi Dünder Seyhan, Hava Kurmay Albay Halim Menteş, Jandarma Okul Komutanı Necati Ünsalan, Ankara Merkez Komutanı Selçuk Atakan, Harp Okulu Alay Komutanı Turgut Alpogut, 28. Tümen Komutanı Nuri Hazer, 28. Tümen Komutanı Kurmay Başkanı Kemal Güner gibi isimler yer almaktadır. İstanbul kanadındaysa İstanbul Valisi Refik Tulga, Harp Akademileri Komutanı Faruk Gürler, İstanbul Merkez Komutanı Faruk Güventürk, 1. Ordu Kurmay Başkanı Emin Aytekin, Sıkıyönetim Kurmay Başkanı Emin Arat gibi isimler bulunmakla birlikte İstanbul kanadında generallerin etkinliği daha çok hissedilmektedir. Örgütün Ankara ve İstanbul kanadı, 18 Mart 1961 günü, Hava Kuvvetleri Komutanı İrfan Tansel'in

⁴⁹ Zihni Çetiner, "Harbiyeli Soruyor: N'olacak Bu Memleketin Hali", *Fethi Gürcan'ın Harbiyelileri*, Haz. Ömer Gürcan, Süvari Yayıncılık, Ankara, 2005, s. 97.

⁵⁰ Bedii Faik, *İhtilalçiler Arasında Bir Gazeteci*, Dünya Yayınları, İstanbul, 1967, s. 203.

⁵¹ Turhan, *age*, s.105-118.

başkanlığında birleşir.⁵² Özetle, cuntanın İstanbul merkezi, Harp Akademileri Komutanlığı; lideriyse Tuğgeneral Faruk Gürler'dir. Ankara merkezi Harp Okulu; lideri ise Kurmay Albay Talat Aydemir'dir. Dikkat edileceği gibi SKB örgütünün Ankara'daki merkezi "subay" adaylarının yetiştiği Harp Okulu ve Jandarma Okulu gibi total kurumlarda etkin bir konumda iken, İstanbul'da ülkenin dört tarafından gelen "kurmay" adayı seçkin subayların eğitim gördüğü Harp Akademileri'nde faaliyetinin en üst seviyesine çıkmaktaydı. Bununla birlikte gizli örgütlerde hiyerarşi kuralının esnek olması, emir-komuta zincirinin süreç içinde çözülmeye uğramasına yol açmaktaydı. Rütbesi en yüksek subaydan ziyade örgüt içinde en baskın karakter "liderlik"e oynuyordu: "Gizli bir örgütte hiyerarşi sökmüz. Oraya üye olan herkes, tek oy hakkına sahiptir."⁵³ Diğer bir tabirle, "hiyerarşinin işlemediği" bu cuntada, albayların ağırlığı hissedilmektedir. Tekrar etmek pahasına, "kudretli albay" tabirinin SKB cuntasıyla beraber yaygın bir kullanım alanı kazanması, albayların özgül ağırlığıyla bağlantılıydı.

SKB (illegal örgüt) ile MBK (legal örgüt) arasında İrfan Tansel Olayı olarak bilinen 6 Haziran 1961 günü iktidar mücadelesi yaşanır. Bu mücadelede MBK, tıpkı 13 Kasım Olayı gibi ani bir baskınla, cuntayı dağıtmayı hedeflemiş ancak başaramamıştır. Olay sonrasında güçlenen SKB, Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay'ı başkanlığına getirterek, illegal bir örgütten yarı illegal bir kimliğe dönüşür.⁵⁴ Talat Aydemir'in isminin ilk gündeme geldiği tarih bu olayla birlikte gerçekleşecek, bu tarihten sonra da sık sık anılacaktır.⁵⁵ Cevdet Sunay'ın da dâhil olmasıyla birlikte, belirtmek gerekirse, SKB ordu içinde birbirinden çok farklı fraksiyonu bir araya toplayan geniş bir "koalisyonlar cuntası" haline bürünür. Heterojen bir karışımı andıran cuntadaki her bir grubun farklı amaçlarla katılarak teşekkülüne katkı sağladığı SKB'deki bu üyeler, tüm faaliyetlerini istisnasız; "*gayesinden sapan 27 Mayıs'ı yeninden amacına ulaştırmak*" gibi bir söylemle icra etme temayülünde oldukları görülmektedir: "*O sıralarda herkes 27 Mayısçı idi. Her şey 27 Mayıs adına yapılıyordu. 27 Mayıs tabulaştırılıp özünden koparılıyordu. İhtilal çöğlekleri atanların haddi hesabı yoktu.*"⁵⁶ Öte yandan ordu komuta kademesi de

⁵² Deniz, *age.*, s. 21; Aydemir, *age.*, s. 69

⁵³ Turhan, *age.*, s. 83.

⁵⁴ MBK üyesi Kamil Karavelioğlu, cuntanın yarı illegal bir teşekkül olduğunu teyit eder: "*Silahlı Kuvvetler Birliği sanki resmî bir kurulmuş gibi organize oldu.*" Kamil Karavelioğlu, *Bir Devrim İki Darbe*, Güner Yayınları, İstanbul, 2007, s.135-136; ayrıca cuntanın illegal faaliyetleri hakkındaki görüşleri için bk. Seyhan, *age.*, s. 130-137.

⁵⁵ Aydemir, *age.*, s.70-72.

⁵⁶ Öner Gürçan, *Ben İhtilalciyim*, Süvari Yayıncılık, Ankara, 2005, s. 101; Orhan Erkanlı, 27 Mayıs söylemi üzerinden yaşanan iktidar kavgasını şöyle anlatır: "*27 Mayıs'ı herkes istediği gibi yorumluyor, istismar ediyor; taarruz ve iftiraların bedefi haline getiriyordu*" ; bk. Orhan Erkanlı, *Anılar, Sorunlar, Sorumlular*, Baha Matbaası, İstanbul, 1972, s. 231.

kendi içinde ikiye bölünmüştü. Komutanların bir kısmı Komite'yi, diğer kısmı ise cuntayı desteklemekteydi. Komite'yi destekleyen komutanlar, 6 Haziran 1961 İrfan Tansel Olayı'ndan sonra cunta tarafından tasfiye edileceklerdir. 6 Haziran 1961 tarihine kadar, SKB örgütü, başkanı HKK İrfan Tansel haricinde, genel olarak birkaç general ile "kurmay albay" rütbesindeki subaylar tarafından temsil ediliyordu. İrfan Tansel Olayı'ndan sonra gerçekleştirilen yeni atamalar, örgütün yukarıya; en üst kademelere doğru yayılmasına yol açmıştır.⁵⁷

Hiyerarşi dışı oluşan tüm gizli örgütleri birleştiren bir teşkilat niteliğinde olan SKB cuntası, aslında ordunun bozulan hiyerarşik sistemini yeniden sağlamak ve orduyu politikadan uzaklaştırmak gibi modern bir ordu için hayati derece önemli iki kurumsal ihtiyaçtan doğmuştu.⁵⁸ Aşağıdan yukarıya doğru kurulan bu yarı illegal örgütün hiyerarşiyi yeniden oluşturmak için beyan edilen bu amacı, Bröckling'in askerî disiplin tanımındaki tespitini hatırlatır. Ona göre "askerî disiplin, iki kez kodlanmış bir disiplin"⁵⁹ idi. Fakat savaş ve olağanüstü gibi durumlarda "üst komuta kademesi"nin zorla gerçekleştirmeyi başaramadığı "disiplin", yazılı olmayan kurallardan oluşan "silah arkadaşlıkları" yoluyla gerçekleştirilir.⁶⁰ Nihayet SKB, pasifize edilen üst komuta kademesinin başaramadığı hiyerarşiyi yeniden teşekkül amacıyla, alt kademedeki "arkadaş öbekleri" tarafından kurulmuştur. 27 Mayıs öncesi gizli örgütlenme döneminde birbirini tanıyan çoğunluğu albay rütbesindeki "eski ihtilâlciler" tarafından teşkil edilen SKB, "çift kodlanmış bir disiplin" aygıtının sonucuydu: "SKB'nin kurulmasına öncülük eden subayların çoğu bizim eski ihtilâlcî kurtlardan oluşmaktaydı. Komite dışı kalmalarına karşın kendileriyle aramızda köklü ilişkiler hiçbir zaman kopmamıştı."⁶¹ Fakat arkadaş gruplarının sadece dayanışma ve karşılıklı desteğe dayalı bir himaye birlikteliği değil, aynı zamanda "yasadışı" ihlallerin de ortamı olduğu unutulmamalıdır.⁶² Şubat 1961 yılında cuntaya dâhil olan Harp Okulu Tabur Komutanı Kurmay Binbaşı Bahtiyar Yalta, bu çıkarımı destekler nitelikte ifadeler kullanır. SKB'nin başlangıçta, birlik ruhunu canlandırmak hedefiyle tamamen "profesyonel" mesleğe yönelik bir

⁵⁷ Ersal Yavi, *İhtilâlcî Subaylar*, Cilt II, Yazıcı Yayıncılık, İzmir, 2003, s. 387.

⁵⁸ Aydemir, *age.*, s. 69.

⁵⁹ Askerî sistemin birinci disiplin kodunu formal "hiyerarşik yapı" oluşturmaktadır. İkinci disiplin kodu ise, enformel "silah arkadaşlığı" sağlamaktadır; bk. Ulrich Bröckling, *Disiplin: Askerî İtaat Üretiminin Sosyolojisi ve Tarihi*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2008, s. 25.

⁶⁰ Bröckling, *age.*, s. 25-26.

⁶¹ Seyhan, *age.*, s. 140.

⁶² Bröckling, *age.*, s. 11.

girişim olduğunu ancak süreç içinde “illegal” faaliyetlerin merkezi haline geldiğini dile getirir.⁶³

İlerleyen süreçte albaylar, “disiplin” kisvesi altında, müşterek bir söylem geliştirmişlerdir. Bu söylemsel taktiğe göre, asıl direnişin kendilerinden değil küçük rütbelilerden geldiğini, kendilerinin ise alt kademelerden gelen tazyiki önleyen bir “fren” olduklarını dile getirmekteydiler. Şayet fren vazifesi yapmalarına engel olunursa, hiyerarşik düzen kontrolden çıkacaktı.⁶⁴ Ordudaki bu “disiplinsizlik” söylemi çerçevesinde albaylar görüşlerini sık sık komuta kademesine aksettirmekte ve askerî bir müdahale için gerekçe yaratmaktaydılar. Bu süreçte albaylar, kimi zaman “MBK’nın birliğini sağlamak”, kimi zaman “MBK’yı korumak” ve kimi zaman ise “MBK’yı kontrol etmek” görüntüsü altında, ordu birliklerinde “çengel” faaliyetinde bulunmaktaydı.⁶⁵ Diğer bir ifadeyle bu albaylar, kendilerini sadece Kemalizm, cumhuriyet ve demokrasinin değil, aynı zamanda ordu hiyerarşisi/disiplininin “koruyucusu ve kollayıcısı” olarak görmekteydiler. Ancak hiyerarşinin aşağıdan yukarı doğru geliştiği bu örgütte, otorite de aşağıdan yukarı doğru baskısını hissettirmekteydi. Hiyerarşik nizam anlayışı ile taban tabana zıt olan bir tutuma sahip bu anormal teşebbüs, orduyu kısa sürede silahlı çatışmaya sürükleyecektir: “Generaller, albayların emrine girecek, ordu da siyasetin tam ortasında kalacaktı.”⁶⁶

Özetlemek gerekirse, 14’lerin tasfiyesinin genç subaylar üzerindeki hayal kırıklığı, ordu mensuplarının MBK’ya yönelik kompleksleri, 27 Mayıs’ın arzulanı reformları getirememiş olmasının genç subaylar nezdinde yarattığı manevi tatminsizlik gibi dinamikler, SKB’nin illegal bir örgüt olarak ordu içinde “genç subaylar” arasında kolayca destek görmesini sağlar. Ordu tabanının bu psikolojik ihtiyacı, cuntanın hızlıca büyümesine sebep olmuştur. Cuntanın kurulma sebebi ise hiyerarşik ihtiyaçtan doğmuştur. Bozulan hiyerarşi, “üst komuta” kademesi” tarafından sağlanamamıştır. Bu otorite boşluğu “alt kademe”de çoğunluğu albay rütbesindeki eski ihtilalciler tarafından doldurulmaya çalışılmıştır. Bir süre sonra bu eski ihtilalciler, “27 Mayıs’a sahip çıkma” perdesi altından aslında, MBK’nın karşısına “iktidar alternatifi” yeni bir örgütle çıkma talebini veya “iktidara sahip olma” arzusunu sürekli kovalamışlardır.⁶⁷

Cuntayı Tasfiye Çabaları

⁶³ Yalta, *age.*, s. 168-169.

⁶⁴ Elevli, *age.*, s. 368.

⁶⁵ Esin, *age.*, s. 180-181.

⁶⁶ Seyhan, *age.*, s. 137-138.

⁶⁷ Sadık Göksu, *Darbeler, Demirkeratlar ve 27 Mayıs*, Anahtar Kitaplar, İstanbul, 1993, s. 175.

Döneme ait beyanlarda ve anlatılarda SKB için “teşkilat” yahut “örgüt” tabirleri kullanılmakla birlikte en çok “cunta” kavramının ön plana geçtiği anlaşılmaktadır. Ancak bir süre sonra “cunta” kelimesinin dönüşümlere uğradığı görülmektedir. Bir yandan yarı illegal SKB, 22 Şubat 1962’den sonra resmen dağıtılana kadar yine “büyük cunta” sıfatını kendi nezdinde korurken; diğer yandan bunun alt kategorisinde “yavru cuntalar” dünyaya gelmektedir. Örneğin İrfan Tansel Olayı ile TBMM’nin açılmasına kadar olan süreçte, SKB ile Genelkurmay arasındaki teması sağlamlaştırmakla görevli dört albayın özel karargâhına “Albaylar Cuntası” adı verilmişti.⁶⁸ Ne var ki, Meclis’in açılışı (26 Ekim 1961), SKB içindeki misyonunu tamamlayan Havacıların (İnönü taraftarı) bu kuruldan ayrılmasına yol açmıştır. Takip eden süreçte bu havacı subaylara “Havacılar Cuntası”⁶⁹ denilmiştir. Ayrıca Havacıların kopuşu, Albaylar Cuntası’nın da şekil ve içerik değiştirmesine neden olmuş; dört kuvveti temsil eden bu “ilk” Albaylar Cuntası dağılmış, yerine Ankara’daki “Karacı Albaylar”ın ittifakına bırakılmıştır. Bu “Karacı Albaylar Cuntası”nın ilkinden farkı, Genelkurmay Başkanlığı ile bazı gizli görüşmelerde bulunmasına rağmen resmen tanınmış bir organ olmayıp “illegal” bir hüviyet taşımasıydı.⁷⁰ Kısacası, SKB örgütü, her bir cuntanın diğerinin içinden çıkan ve doğurganlığı sembolize eden *Matruşka* oyuncularını andırmaktaydı.

15 Ekim 1961 Genel Seçimleri’ne katılan dört partiden hiçbiri Meclis’te salt çoğunluğa erişemeyince, “21 Ekim Darbe Protokolü” olarak anılan bir gerginlik yaşanmıştır.⁷¹ Bu protokol, ilk olarak Cevdet Sunay’ın girişimleriyle bir araya

⁶⁸ *Albaylar Cuntası*, askerî darbeler literatüründe 1967-1974 yılları arasında Yunanistan’daki askeri rejimi tarif etmek için kullanılmaktadır; bk. C.L. Sulzberger, “Greece under the Colonels”, *Foreign Affairs*; Cilt XLVIII, Sayı 2, Ocak 1970, s. 300-311; ayrıca bk. Çiğdem Kılıçoğlu Cihangir, “Modern Yunanistan’ın Karanlık Çağı: Albaylar Cuntası: 1967-1974”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı 36, Aralık 2016, s. 518-539. Bu cunta dört kuvveti temsil eden albaylardan oluşmaktaydı: Talat Aydemir, Kara Kuvvetleri; Emin Arat, Jandarma; Nazım Özkan, Deniz Kuvvetleri; Halim Menteş ise Hava Kuvvetleri adına toplantılara katılacaktır; bk. Aydemir, *age.*, s. 252.

⁶⁹ *Havacılar Cuntası* adıyla gruplaşan 11 isim, “Hava Kuvvetlerinde hiyerarşi dışı faaliyetlerde bulunmaktan ötürü”, 12 Aralık 1962 tarihinde Hava Kuvvetleri Komutanı İrfan Tansel tarafından tasfiye edilmiştir. Toplam üç general sekiz albaydan oluşan grupta emekli edilenlerden General Hüsnü Özkan, 1965 Seçimleri’nde CHP’den milletvekili seçilmiş; Fevzi Arslan ise Ankara İl Başkanı olmuştur. Halim Menteş bir trafik kazasında Mart 1964’te ölmüştür. Grubun diğer üyeleri şu isimlerden oluşmaktadır: Generaller Şevket Demirci ve İbrahim Metel; albaylar Tufan Akkoç, Refik Yurtsever, Yusuf Parmaksız ve Halit Ergin; yarbaylar ise Abdulkadir Yücel ve Emir Yerlikan’dır; bk. Faik, *age.*, s. 239-247; Seyhan, *age.*, s. 61; Aydemir, *age.*, s. 197; Yalta, *age.*, s. 514.

⁷⁰ Örneğin 15 Ekim 1961 seçim sürecinin çalkantılı döneminde Genelkurmay Başkanlığı, ordu içinde büyük desteği olduğu bilinen 14’lerin “demokrasi”den tavır alması hususunda Dündar Seyhan’ın kendisine yardımcı olması için ricada bulunmuştur. Seyhan, *age.*, s. 153-154.

⁷¹ Deniz, *age.*, s. 32-33; Aydemir, *age.*, s. 79; İsen, *age.*, s. 30.

gelen generaller tarafından 23 Ekim günü “Genişletilmiş Komuta Konseyi” toplantısında askıya alınmış; ardından 24 Ekim günü Çankaya’da gerçekleşen siyasiler ve generaller toplantısında bir ara formül icat edilmiş;⁷² 26 Ekim’de Meclis’in açılması sağlanmıştır.⁷³ Askerî müdahale girişiminin engellenmesinin ardından generallere yönelik güveni sarsılan Ankara Kanadı (Albaylar), örgüt faaliyetine Cevdet Sunay’la temaslarını keserek sürdüreceklerdir. Cevdet Sunay da artık Meclis’in açıldığı, sivil rejime geçildiği ve SKB’nin miadının dolduğu düşüncesiyle örgütle temasını kesmiştir. Bu son durum, Ankara Kanadı’nın lidersiz kalmasına ve gün geçtikçe aşırılığa kaymasına yol açacaktır.⁷⁴

İnönü ve çevresiyse seçimlerden sonra orduda görülen kıpırdanışın kendi lehlerine gerçekleştiğinin farkındaydı. Fakat böyle başlamış bir hareketin, daima bu yönde yürüyeceğini sanmaktaydılar. Seçimlerin CHP’yi tek başına iktidara getirmeyişi, ordudaki huzursuzluğun nedenlerinden biriydi fakat bunu sürekli “Ordu + CHP: İktidar” formülüyle okumak gibi bir ittifak da söz konusu değildi. Başlangıçta kullanışlı bir formül olarak gözükse de, radikal albayların tepkisini çekmekte ve İnönü karşıtı bir havanın doğmasına yol açmaktaydı.⁷⁵ SKB cuntasında bölünmenin somut ilk adımı 21 Ekim Darbe Protokolü’nün hayata geçmemesi ve CHP-AP koalisyonunun teşkil edilmesiyle birlikte ortaya çıkmıştır. SKB cuntası, parlamenter sisteme geçişi savunuyordu. Ancak cunta içindeki radikal subaylar, 27 Mayıs’ın mahkûm ettiği eski devrin yeniden hortlatılmasından başka bir sonuç vermeyeceğini ileri sürmeye başlamışlardır. Bunların başında Ankara kanadını oluşturan Karacı Albaylar gelmekteydi.⁷⁶ Üstelik bu subayların zihin dünyasına göre, 27 Mayıs’a temelden muhalif olan ve ihtilâlcilerden “hesap” sorulacağını ima eden AP’nin iktidarın bir ucundan tutması, ordu tarafından kabul edilemezdi; zira 27 Mayıs Müdahalesi, “devrim” yerine “isyan” olarak gösterilmeye çalışılacak, faileri de cezalandırılacaktı.⁷⁷

Özetlemek gerekirse, sandıkta CHP’nin beklentilerin altında kalması orduda bir hoşnutsuzluk yaratmakla birlikte, bu memnuniyetsizlik subayların tamamını

⁷² Bu arada Amerika’nın Ankara Büyükelçisi Hare, siyasi liderlerle uzlaşma sağlanamadığı takdirde ordunun idareye el koyma ihtimalinin yüksek olduğunu dile getirir. Böyle bir risk, artık Türkiye’de istikrar istediğini dile getiren ABD yönetimi açısından kabul edilemezdi. *FRUS*, Telegram From the Embassy in Turkey to the Department of State, Ankara, 24 October 1961, 2 p.m.

⁷³ Deniz, *age.*, s. 33-37; Aydemir, *age.*, s. 82-84; Metin Toker, “Türkiye’nin Kaderini Değiştiren 5 Gün”, *Milliyet*, 22-25 Aralık 1999.

⁷⁴ Emin Aytekin, *İhtilal Çıkmaç*, Dünya Matbaası, İstanbul, 1967, s. 168.

⁷⁵ Aytekin, *age.*, s. 164; Faik, *age.*, s. 177; Aydemir, *age.*, s. 78-79.

⁷⁶ Akyaz, *age.*, s. 164.

⁷⁷ Deniz, *age.*, s. 32-33; Aytekin, *age.*, s. 125-126; Batur, *age.*, s. 99; Metin Toker, “Türkiye’nin Kaderini Değiştiren 5 Gün”, *Milliyet*, 24 Aralık 1999, s. 15.

kapsamıyordu. Zira bazı subaylar, sandıktan çıkacak hiçbir sonucu “zaten” kabullenmeyecekti. Ancak CHP’nin mağlubiyeti, kendi argümanlarının orduya onaylatılması açısından kolaylık sağlamaktaydı. Radikal subayların “iktidarın henüz sivillere bırakılmaması” tezi ile CHP taraftarı subayların “seçim üzüntüsü” ortak noktada birleşiyordu. Tersten okumak gerekirse, “radikal subaylar”ın erken demilitarizasyona karşı olan iddiası ile 27 Mayıs’tan itibaren seçime gitmenin büyük fazilet olduğunu dile getiren “ılımlı subaylar”ın argümanı birbiriyle örtüşmüştür: “Bu meclise memleket teslim edilemez.” Mevcut siyasal düzenden memnun olmayan diğer grup ise sürgündeki 14’lerdi: “Ülkedeki mevcut problemlerin parlamento tarafından halledilebileceğine inanmıyoruz.”⁷⁸ Böylece 21 Ekim Darbe protokolünün önü açılmış oluyordu.⁷⁹

Bununla birlikte, 21 Ekim Darbe Protokolü’nün sekteye uğratılmasıyla, İnönü-Generaller-MBK-Havacılar ittifakının geliştirdiği ve ilk kez pratiğe döktüğü kullanışlı bir yöntem ortaya çıkar. Bu formülün özü, “cuntanın aşırı grubu olan Karacı Albaylar”a ödün vererek onları yatıştırmak ve siyasal demokrasiyi gerçekleştirmektir. Bu kullanışlı yöntem, ordu içi hiyerarşiyi sağlamada generallere, demokratik düzenin kurulmasında İnönü/Komite’ye uygundu. Bu metoda göre müttefik grup, kendisini güçlü hissettiğinde bu tavizler yerini, 22 Şubat 1962 kalkışmasından sonra, tasfiyeye bırakacaktı. Ancak mevcut durumda önlerindeki en büyük engel, SKB’nin radikal kanadını oluşturan Albaylar Cuntası idi.⁸⁰ Albaylar cuntası ile Havacılar cuntası arasındaki ilişki, Aralık 1961 yılında tamamen kesilme noktasına gelir. Karacılar-Havacılar çatışmasının, konvansiyonel silahlarla güç gösterisine dönüştüğü 22 Şubat 1962 Olayları öncesi TSK “İnönü taraftarları ve İnönü karşıtları” olmak üzere iki hatta bölünmüş olur. Karacı Albaylar (İnönü Karşıtları), Cevdet Sunay’ı “ihtilâl lideri” olarak görmek konusunda ısrarcıydılar. Zira içlerinden bir ismi “lider” çıkarmak gibi bir durum, önce ordunun geleneksel hiyerarşi kültürü, sonra kendi “ego”ları izin veremezdi. Bununla birlikte bu albaylar, Cevdet Sunay ile Havacıların yeni bir askerî müdahalenin dışında kalmamak adına, kendilerine “onay” vereceklerini düşünmekteydiler.⁸¹ 22 Şubat’a kadar İnönü’nün Albaylar

⁷⁸ 29 Ekim 1961 günü Paris’te bir araya gelen 14’lerin önde gelen isimleri bir basın toplantısı gerçekleştirmiştir: “Seçimlerden çıkan sonuç, bir yıl önceki hatt-ı hareketimizi doğru çıkarmıştır. 27 Mayıs ihtilâlinin sosyal ve siyasal sebepleri mevcut oldukça görevimizi bitmemiş addedeceğiz”; bk. Sanlı, agm., s. 231.

⁷⁹ “1960’lı yıllarda görülen ordu hareketleri, CHP’nin tek başına iktidara gelemeyeceği anlaşılınca cereyan etmiştir. Şayet CHP bu yeniliği baştan kabul edip, taraftarlarına bunu empoze edebilseydi, bu hareketler olmazdı”; bk. Çelikoğlu, age., s. 172.

⁸⁰ Ahmad, age., s. 181. .

⁸¹ Bahtiyar Yalta hatıratında, Cevdet Sunay üzerinde inat etmek yerine başka bir komutanla kolayca yola devam edilebileceğini savunmasına rağmen bu seçeneği kimse akıl edememiştir: “Örneğin SKB toplantılarına çoğunlukla başkanlık yapan Jandarma Genel Komutanı Tuğgeneral

Cuntası'yla mücadelesinde izlediği yöntem, tıpkı Komite'nin Radikal kanadıyla (14'ler) bir yıl önceki mücadelesini andırmaktaydı. Bu albayları da önce basın yoluyla mütemadiyen yıpratmak, ardından aralarına nifak sokmak, sonra ise kendisine yakın Tabii Senatörler (eski MBK üyeleri), Generaller ve Havaacıların desteğini alarak pasifize etmekte.⁸² Bu husus, ordunun ikiye bölünmesine ve Havaacılar-Karacılar çatışmasına zemin hazırlayacaktı.

22 Şubat Harekâtı'ndan sonra 69 subay ile 4 astsubay emekliye sevk edilirken; darbe protokolünde imzası bulunan birçok üst düzey subayın görev yerleri değiştirilerek etkinlikleri azaltılmaya çalışılmıştır.⁸³ SKB örgütünün etkin olduğu İstanbul/Ankara'daki çoğu subay, pasifize edilerek "büyük cunta" resmen tasfiye edilmiştir. Ancak cunta, ordu içinde fiilen nefes almaktaydı. Bilhassa alt kademelerde serzeniş ve homurdanmalar devam ediyordu. SKB içinden özellikle generallerin yeminlerine sadık kalmamaları, albaylar grubunca eleştirilmişlerse de,⁸⁴ onların çelişkili tutumları nihai aşamada "meşru hiyerarşi" yararına olmuştur. Zira hiyerarşiyi tesis etme pahasına, o dönem "reformist" teriminin karşısında pejoratif anlamıyla sık sık kullanılan "statükocu" olmayı bile göze aldıklarını söylemek mümkündür. Ayrıca siyasal iktidar, albaylara yönelik cezai tatbikat yaptırımında bulunmayacağına yönelik sözünü tutmuştur. Zira yapılacak tafsilatlı bir soruşturma sonunda, Genelkurmay Başkanı dâhil üst düzey birçok askerî ve sivil bürokrat yargılanmak zorunda kalacaktı ki, bu isimler arasında CHP'yle teşrik-i mesaide bulunan birçok figür de yer almaktaydı. Dolayısıyla bu yöndeki bir karar herkese rahat bir nefes aldırmıştır.⁸⁵ Emekliye sevk edilen bu subaylar ise "22 Şubatçılar" olarak anılacaklardı.⁸⁶

Talat Aydemir'e karşı İnönü'nün yanında yer alan Havaacılar Cuntası, uzun süredir Hava Kuvvetleri'nde hiyerarşiyi görmezden gelen tavır sergilemekteydiler. Ayrıca "orduda tasfiye" hareketinin yapıldığı 4 Ağustos 1960 tarihinde bu grup tarafından HKK olarak atanan İrfan Tansel'in Hava Kuvvetleri'ndeki otoritesi oldukça silikti. 22 Şubat Olayları'ndan sonra

Abdurrahman Doruk veya MSB Müsteşarı Tuğgeneral Nüzhet Bulca'yı akıl eden çıkmadı ; bk. Yalta, *age.*, s. 153.

⁸² Yalta, *age.*, s. 150.

⁸³ Aydemir, *age.*, s. 109-112.

⁸⁴ 22 Şubat Olayları sonrasında emekli edilen subayların kahir ekseriyeti, mağdur edilmelerinin müsebbibi olarak SKB içindeki generalleri görmektedirler. Bu generallere, ihtilâlcı tabiriyle "kaypak" ifadesi kullanılmaktadır; bk. Güngör Türkeli, *Harbiye'den Babuli'ye*, İleri Yayınları, İstanbul, 2004, s.16; benzer eleştiriler için bk. Yalta, *age.*, s. 304; Aydemir, *age.*, s. 107; Seyhan, *age.*, s. 188.

⁸⁵ Erkanlı, *Anılar, Sorunlar, Sorumlular*, s. 190.

⁸⁶ Yalta, *age.*, s. 479-481; Aydemir, *age.*, s. 188-189.

“müşterek düşman” Albaylar Cuntası’nın tasfiye edilmesiyle birlikte, İrfan Tansel, karargâhtaki egemenliğini ele geçirmeye yönelik hamleler yapmaya başlar. Ardından 12 Aralık 1962 tarihinde “11 Havacı Olayı” olarak tarihe geçen vakayla birlikte, havacı cunta tasfiye edilmiştir,⁸⁷ CHP ise meselenin kendisine sıçramasını engellemek için mevzuya kayıtsız kalmıştır.⁸⁸

Aynı günlerde iki yıldır devam eden “zoraki diplomatlık” görevleri sona eren 14’ler, ülkeye dönüş yapmaktaydılar. Tıpkı MBK’da olduğu gibi yurtdışında da homojen bir bütünlük oluşturamayan bu grup içinde iki isim ön plana çıkmaktadır.⁸⁹ Liderlik konusundaki uzlaşmazlık sonucu 6 isim Alparslan Türkeş’i desteklerken, 8 isim Orhan Kabıbay’ın liderliğinde karar kılacaktır.⁹⁰ Bu süreçte 22 Şubatçılar, Havacılar ve 14’ler olmak üzere üç büyük grup etrafında kümeleşen emekli ihtilâlciler, SKB’yi yeniden faaliyete geçirmek için 21 Mayıs 1963’e kadar yoğun bir toplantılar serisi yapılacaktır. Fakat tüm girişimlerine rağmen gruplar arasında birleşme bir türlü gerçekleşmiyor, her şey liderlik meselesinde tıkanıp kalıyordu. Kanaatimize göre yeni bir ihtilâl hareketinin subaylar nezdinde sürekli bir “motivasyon kaynağı”nı oluşturan iki temel faktör bulunmaktaydı. Birincisi 27 Mayıs’ın kolaylıkla başarıya ulaşması, ikincisi 22 Şubat akşamına benzer biçimde albaylara yönelik “askerî desteğin” sürekli olacağına dair inancın etkili olmasıdır, denebilir. Nihayet Talat Aydemir’in liderliğinde yapılan 21 Mayıs 1963 darbe girişiminin başarısız olmasının ardından SKB cuntası “de facto” olarak da tasfiye edilir.⁹¹

⁸⁷ *Milliyet*, “11 Havacı Subay Emekliye Ayrıldı.” 22 Aralık 1962.

⁸⁸ Faik, *age.*, s. 243-245.

⁸⁹ 14’lerin yurtdışı faaliyetleri hakkında detaylı bilgi için bk. Ferit Salim Sanlı, *Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi’nden Milliyetçi Hareket Partisi’ne Tarihsel Süreç, İdeoloji ve Politika (1960-1969)*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2019.

⁹⁰ Ahmet Er, *Hatıralarım ve Hayatım*, Pamuk Yayınları, İstanbul, 2007, s. 193.

⁹¹ Ankara ve İstanbul’da sıkıyönetim ilan edilerek ihtilâl teşebbüsüyle ilgisi olanlar tutuklanmaya başlar. Olayla ilgisi olduğu gerekçesiyle sadece Talat Aydemir ve ekibi değil, aynı zamanda daha önce bu ekiple görüşmeler yapan 14’lerden Türkeş, Rıfat Baykal, Fazıl Akkoyunlu, Muzaffer Özdağ gibi bazı “eski ihtilâlciler” de tutuklanır. Ancak Mamak’taki yargılamalar sırasında, diğer gruplar serbest bırakılır. Talat Aydemir ve Fethi Gürcan dâhil altı isim hakkında idam kararı verilir. Diğer sanıklar hakkında verilen idam kararlarının kimisi askerî Yargıtay, kimisi de meclis ve senato tarafından bozulur. Fethi Gürcan, 17 Haziran 1964 günü; Talat Aydemir ise 5 Temmuz 1964 günü infaz edilecektir; bk. Aydemir, *age.*, s.207; Yalta, *age.*, s. 596-602; Talat Aydemir’in infaz edilmesinde, Cemal Gürsel’in aksine İnönü’nün ısrarcı olduğu bilinmektedir. İnönü’nün bu ısrarında Talat Aydemir’in “Çerkez” asıllı olmasının etkisi olduğu iddia edilir. Ancak önemli bir farkla; Hava Kuvvetleri eski Komutanı İbrahim Fırtına’nın anılarında Talat Aydemir ile Çerkez Ethem’in akrabalığından bahsedilir. İddiaya göre, Talat Aydemir, Çerkez Ethem’in öz yeğeniydi. Millî Mücadele yıllarında İsmet Paşa - Çerkez Ethem mücadelesi bilinmektedir. İsmet Paşa’nın, bu yüzden ki, Talat Aydemir’in infaz edilmesinde ısrarcı olduğu ileri sürülmektedir. İddialar için

Zamanın Ruhu: Albaylar Çağı

Nobel edebiyat ödüllü Mısırlı yazar Necip Mahfuz'un "Karnak Kafe" isimli politik romanı, tarihe "Nâsırcılık" olarak geçen 1952 Mısır Devrimi ve 1967 Altı Gün Savaşı arasında yaşanan dönemi anlatır. "Muhafazakâr/statükocu" yaşlı kuşak ile kendilerini "devrimin çocuğu" olarak niteleyen "reformist/radikal" genç kuşak arasındaki çatışmayı ele alan eser, "kalkınma" ana temalı radikal reform girişimlerine rağmen rejimin nasıl çıkmaza girdiğini hikâyeleştirir.⁹² Zira kolonyal dönemden sol-milliyetçi-seküler dünya görüşüne sahip albayların askerî darbesiyle/devrimiyle çıkan Mısır'ın modernizm projesinin askerî, sosyal ve politik başarısızlığı yıllar içinde radikal İslamcı hareketleri güçlendirecekti.

1950-60'lı yıllar, bir yandan Batı ile Doğu arasına ideolojik bir sınır çizerken, diğer yandan bu iki sistemin dışında, Fransız tarihçi Alfred Sauvy'nin literatüre kazandırdığı "tiers monde" yani "Üçüncü Dünya"⁹³ olarak bilinen coğrafyada sosyal mobilizasyon, öğrenci gösterileri, askerî ihtilaller ve saray devrimlerinin sıklıkla görüleceği bir dönemi işaret etmekteydi. Tıpkı dönemin Türkiye'sinde olduğu gibi, bu ülkelerin iç politik sisteminde görülen "demokrasi ve diktatörlük" yahut "statüko ve reform" tartışmaları sivil ve askerî elitler arasında yaşanan mücadelenin temel gündem maddelerinden biriydi. Savaş sonrasında dekolonizasyon sürecine giren Üçüncü Dünya'nın Ortadoğu bölgesinde ordunun üstlendiği rol açısından bakıldığında Mısır ve Irak'ta anti-emperyalist bir çizgide yükselen Arap milliyetçiliği, İngilizlerle sıkı teması olan Hidiv/Haşimi gibi Osmanlı bakiyesi hanedanlıkları (müesses nizamı) askerî darbelerle tasfiye eder.⁹⁴

bk. İbrahim Fırtına, *Alçalmadan Yükselenler: Komutanlar Anlatıyor*, Kırmızı Kedi Yayınları, İstanbul, 2020.

⁹² Necip Mahfuz, *Karnak Kafe*, Turkuvaz Kitap, İstanbul, 2008.

⁹³ Kavram hakkında tartışmalar için bk. Marcin Wojciech Solarz, "Third World: The 60th Anniversary of a Concept that Changed History", *Third World Quarterly*, Cilt 33, Sayı 9, 2012, s. 1561-1573.

⁹⁴ 1950-1960'lı yılları "Üçüncü Dünya" ülkelerinde "yükselen orta sınıf" olarak tabir edilen kuşak tarafından "yerleşik müessese"ye yönelik yapılan hiyerarşi dışı darbe/devrimlerin revaçta olduğu bir dönemdir. Türkiye, Mısır, Sudan, Suriye, Irak ve Pakistan gibi Ortadoğu ülkelerinde yaşanan darbeleri, yükselen orta sınıf ve genç nesil üzerinden yapılan bir değerlendirme için bk. Manfred Halpern, "Middle Eastern Armies and the New Middle Class", *Role of the Military in Underdeveloped Countries*, Ed. John Asher Johnson, Princeton University Press, 1962, s. 277-315; Ayrıca Latin Amerika'da yaşanan darbeleri "yükselen orta sınıf" üzerinden analiz eden bir çalışma hakkında bk. Jose Nun, "The Middle-Class Military Coup", *The Politics of Conformity in Latin America*, Ed. Claudio Veliz, Oxford University Press, New York, s. 66-118; Sadece Üçüncü Dünya ülkelerinde değil, Batı'nın kimi gelişmiş ülkelerinde de darbe/darbe girişimleri görülmekteydi. Fransa'da hiyerarşi dışı darbe girişimi (1961) Batı standartları için "olağandışı" ancak "dönemin ruhu"na

Hür Subaylar Hareketi'nin iki numaralı ismi Enver Sedat, "In Search of Identity" isimli hatıratında "ideolojik hocaları"nın İttihat Terakki'nin önde gelen isimlerinden bir Osmanlı subayı olan Aziz Ali el Mısri Paşa (Mısırlı Aziz Ali Paşa) olduğunu söyler: "Onunla ilk karşılaştığımda büyülenmiştim. Türk Devrimi'nin lideri Kemal Atatürk'le birlikte vakit geçirmiş bu efsanevi şahısla tanıştığım için çok mutluydum."⁹⁵ 1938'de Mısır Ordusu'na Genel Müfettiş olarak atanan General Aziz Ali El Mısri, İttihatçılar ile Hür Subaylar arasında köprü vazifesi görür.⁹⁶ Bu dönemde, bazı sembolik isim ve tarihlere rastlanması, geçiş sürecinin bir yansıması olduğunu da söylemek mümkündür. Örneğin "Cemal" ve "Enver"⁹⁷ isimlerinin yaptığı çağrışım bir kenara, 1952 yılında gerçekleştirilen askerî müdahale için 23 Temmuz gününün seçilmesi tesadüf olmasa gerekir. Bu yönüyle "kuşak" kavramı, gerek toplumların geçirdiği değişimleri gerekse de kurumsal sürekliliği anlamının muhtemel yollarından biridir. Jön Türk Devrimi'nden kırk yıl sonra, "Büyük Felaket"ın travması altındaki Arap dünyasında yükselen gençlik hareketi, muhafazakâr, statükocu ve meşruiyetini yitirmiş eski monarşileri tarihten siler. Bu açıdan Mısır ve Irak'taki Hür Subaylar Hareketi, Jön Türk kuşağının yeni bir dip dalgasını oluşturuyordu. Bu dip dalganın genç yöneticilerinden 1918 yılında doğan Albay Cemal Nâsır, iktidarı ele geçirdiğinde henüz 36 yaşındadır. Hızlı ve radikal bir reform sürecinden sonra Nâsır iktidarı, artık bir Arap milliyetçiliğinin, askerî rejimin ve tek parti sisteminin tüm özelliklerini bünyesinde bir araya getirir. 1952 Hür Subaylar Darbesi'nin gerek bölgesel gerekse de küresel boyutta askerî darbelerle bir ilham kaynağı olduğu konusunda bir fikir birliği söz konusudur.⁹⁸

uygun bir örnektir; bk. Halil Kanadıkırık, "Fransa'da Son Darbe: General de Gaulle ve Halkın Direnişi", *Toplumsal Tarih*, İstanbul, Ekim 2016, s.62-69.

⁹⁵ Anwar El Sadat, *In Search of Identity an Autobiography*, Harper & Row, New York, 1978, s. 19.

⁹⁶; "Vatan" ve "vatanseverlik" kavramlarını şiar edinen Hür Subaylar örgütünün ilk çekirdek kadrosu 1939 yılında teşkil edilmiştir. Örgüt, ilk önemli faaliyetlerini İkinci Dünya Savaşı yıllarında İngilizlere karşı Almanlarla ittifak yaparak gerçekleştirir. Bu süreçte Hür Subaylar ile Aziz Ali El Mısri arasındaki ilişkiler için bk. Anwar El Sadat, *age.*, s. 18- 38.

⁹⁷ Örneğin Enver Sedat'ın babası Muhammed el-Sedatî, 1908 Jön Türk Devrimi'nin liderlerine duyduğu hayranlıktan ötürü üç erkek çocuğuna Talât, Enver ve İsmet isimlerini koymuştur. Muhammed Hasaneyn Heykel, *Öfkenin Sonbaharı: Bir Firavun'un Sonu*, Çev. Ahmet Şişman, İnsan Yayınları, İstanbul 1986, s. 20-21.

⁹⁸ Joel Gorden, *Nasser's Blessed movement: Egypt's Free Officers and the July Revolution*, Oxford University Press, New York, 1992; Majid Khadduri, *The Army Officer: His Role in Middle Eastern Politics*, *Social Forces in the Middle East*, Ithaca, New York, 1955, ss. 162-184; Hamit Bozarlan, *Ortadoğu'nun Siyasal Sosyolojisi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, s.155-156; Ayrıca bk. Hamit Bozarlan, *Ortadoğu: Bir Şiddet Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 75-92.

Osmanlı'dan bağımsızlığını aldığı yıllardan itibaren sürekli dış etkilere⁹⁹ ve askerî darbelere¹⁰⁰ açık olan Yunan siyasi kültürü, bu geleneğini İkinci Dünya Savaşı'nda Nazilerin işgaliyle, savaş sonrasında ideolojik içerikli iç savaşla (komünistler-milliyetçiler), iç savaştan sonra ABD/NATO hegemonyasına bağımlı olmakla devam ettirmiştir. Bununla birlikte iç savaştan güçlü siyasi bir aktör olarak öne çıkan ordu, Yunanistan'da anti-komünist bir siyasî çizginin temsilcisi konumundadır. Fakat 1960'larda merkez solun güçlenmesi, ülkeyi ciddi bir siyasi krize sürükler. Bu politik kaos, Yunan Ordusu içinde antikomünist ideolojinin ürettiği bir grup “komplocu albay”ın inisiyatif olarak yönetime el koymasına neden olur. 1967-1974 yılları arasında Yunan siyasi tarihine “Albaylar Cuntası” olarak damgasını vuran askerî rejim, başlangıçta kendisini destekleyen ancak sonradan anlaşmazlığa düştüğü Kral Konstantin’i sürgüne göndermek zorunda kalacak; sivil rejime geçişle birlikte ise monarşi tamamen tasfiye edilecekti.¹⁰¹ Basite indirgemek pahasına, bir dikta rejimi olarak Albaylar Cuntası, bölgedeki diğer “kudretli albaylar”ın aksine “radikal” değişimin değil, “statüko”nun devamını talep etmekteydi. Başka bir ifadeyle, bu albayların temel motivasyon kaynağı, komünist rejim tehdidine karşı “müesses nizam”ın koruyuculuğunu üstlenmeleriydi: “1967 genel seçimlerinde merkez solun kazanacağı ihtimali yükselince kurulu düzenin sahipleri endişelendi.”¹⁰² Bu yönüyle, “kuzen”lerinden metot olarak ayrışır. Ancak bölgedeki Albaylar Kuşağı'nın ortak noktalarından birisi ise ordu içinde geçmişi uzun yıllara dayanan hiyerarşi dışı gizli örgütlenmeleri organize etmiş olmalarıydı. Son olarak eski Osmanlı coğrafyasına ait bu ülkelerdeki askerî yapıların, illegal oluşumların ve askerî

⁹⁹ Bağımsızlığını büyük güçlerin sayesinde kazanan Yunanistan, XIX. yüzyıl boyunca İngiltere, Fransa ve Rusya'nın etkisine açık kalmış, üstelik ülkeye yabancı bir kral “ithal” edilmiştir. İkinci Dünya Savaşı'na kadar İngiltere'nin denetimi devam etmiş, savaşın sonuna bu görevi ABD devralmıştır. Andreas Papandreu, *Namlunun Ucundaki Demokrasi*, Çev. Semih Koray, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1988, s. 22-23.

¹⁰⁰ İlkel demokrasinin kurucusu olan bu ülkede 1922'den 1967 yılına kadar toplam sekiz darbe ve darbe girişimi yaşanır: “Yunanistan'da demokrasi bekâretini koruyamamıştır”; bk. Sulzberger, agm., s. 301.

¹⁰¹ 21 Nisan 1967 Darbesi, Kral Konstantin'in bilgisi dışında yapılmasına rağmen, darbe hükümetini meşrulaştırmıştır ve desteklemiştir. Bununla birlikte iktidarı tamamen eline geçirmek isteyen Kral, 13 Aralık 1967 tarihinde Deniz Kuvvetlerinin birimleriyle bir karşı-darbe girişiminde bulunmasına rağmen başarısız olmuş; sonuçta sürgüne gönderilmiştir; bk. Sulzberger, agm., s.308-308; Cihangir, agm., s. 521-526.

¹⁰² Papandreu, *age*, s. 24; Darbe sabahı Yunan merkez sol siyasetinin birlikte önde gelen ismi Andreas Papandreu tutuklanır. Papandreu, tutuklanma esnasında darbeci yüzbaşı ile arasında geçen diyalogu aktarır: “Yüzbaşı şoförün yanında oturuyordu. Ansızın, ortada bir şey yokken, dönüp bana bağırmağa başladı: Yaptığını görüyor musun Andreas? Güya düzeni değiştirecektin. Eh, artık cezayı çekeceksin”; bk.. Papandreu, *age*, s. 38.

darbelerin benzerlik veya farklılıklarının mukayeseli biçimde ayrıca incelenmeye değer bir çalışma alanı olabilir.¹⁰³

Sonuç

Feroz Ahmad, Türk demokrasi tarihi aynı zamanda darbeler tarihidir, der. Bu minvalden okumak gerekirse, 1938-1971 yılları arasındaki Türk Silahlı Kuvvetleri tarihini hiyerarşi dışı yapılanmaların, illegal oluşumların ve gizli örgütlerin tarihi olarak okumak yanlış olmayacaktır. Eski bir Harbiyeli İsmet Paşa'nın tabiriyle, Türk ordusu içinde bu tarz "gizli oluşumları yok etmek" mümkün değildi. Ona göre önemli olan "ihtilal şartları"nın doğmasını engellemektir. Bu çalışmada, 1960-1963 yılları arasında Türk siyasal ve askeri hayatına damgasını vurmuş bir nesil olan Albaylar Kuşağı incelenmiştir. İnceleme, kuşak kavramı üzerinden bu albayların mental dünyalarını anlamaya yönelik bir okuma üzerinden ele alınmıştır.

Bu çalışmayla ilgili bazı tespitler yapmak gerekirse; Sivil-asker ilişkilerinin "sorunlu" olduğu Türkiye'de siyasi gündem maddelerinden birisi, yaygın kanaate göre, askerî okullarda aşılana değerlerin subayları darbeye teşvik ettiği yönündedir ve darbelerin temel gerekçelerinden birisi olarak kabul edilir. Hâlbuki ismi modern anlamıyla bir "askerî darbe" olmasa da Yeniçeri ayaklanmalarından miras kalan köklü bir askerî isyan/darbe geleneğine sahip olan bir ülkede, en büyük ithamı askerî okullara yüklemek sorunu göz ardı etmektir. Bu tespit bilhassa, 27 Mayıs öncesi ve sonrası süreç için daha belirgindir. Bu dönemde subayların radikalleşme eğilimi, askeri okul yıllarında değil, profesyonel meslek yıllarında pratiğe dökülmeye başlamıştır. İkinci tespit, bu radikalleşme eğilimi, memleketin kronik problemleri karşısında "devletin bekası"ni korumaya yönelik eylemlerden oluşmaktaydı. Tam bu noktada, askerlerin darbeyi meşru kılacak söylemleri ile pratiklerinin içiçe geçtiği görülmüştür. Bu anlayışa göre, subayların dokundukları şey "siyaset" değil, "devlet"ti. Dolayısıyla askerlerin devlet ve siyaset algıları birbirinden kesif biçimde ayrılır. "Siyaseti değil, devleti sahiplenme" misyonunun özümsemesi, subayların alt-orta sınıftan gelmeleri nedeniyle kolaylaşmıştır. Buldukları makamın devlet tarafından verilmiş olmasının getirdiği bir minnet duygusu söz konusuydu. Böylece ülkeyi geri kalmışlıktan kurtarmak amacıyla, politikacılar arasında "hakem rolü"nü üstlenmek gibi bir söylem ihtiyacını geliştirmişlerdir. Üçüncü tespit, Albayların kudretli bir pozisyona gelişi, 27 Mayıs'tan sonra generallerin nitelik ve nicelik açısından pasifize edilmesinden kaynaklanmıştır.

¹⁰³ Örneğin askerinin siyasette önemli yol oynadığı Türkiye ve Yunanistan'da otoriter ve demokratik rejimlerin nasıl ortaya çıktığını ele alan mukayeseli bir çalışma için bk. Yaprak Gürsoy, *Between Military Rule and Democracy: Regime Consolidation in Greece, Turkey, and Beyond*, The University of Michigan Press, 2017.

Kısaca, ordunun kurumsal yapısının tahrip edilmesiyle yakından ilgiliydi. 1950-1960'lı yıllarda Mısır, Libya, Suriye ve Irak gibi Ortadoğu ülkelerinde “kudretli albaylar”ın birbiri ardına darbe yapması, kolonyal dönemde ordunun kurumsal kültürünün yozlaşması ve yeterli sayıda yetkin generale sahip olmamasının bir sonucuydu. Dördüncü tespit, 1950-1960'lı yıllarda ordu içindeki radikal hareketlenmeler, İttihat-Terakki hareketinin yeni bir dalgalanmasıydı. Bu dalgalanma sadece Türkiye için değil, Osmanlı bakiyesi topraklarda da görülmüştür.

İktidarın sivillere teslim edilmesini henüz erken bulan ve askerî rejim döneminin devam etmesini savunan Albaylar Kuşaağı, generallerin gücü yeniden eline geçirmesiyle birlikte tasfiye edilmiştir. Türkiye’de demokratik rejimin meşruiyetinin yüksek olmasından yahut ordunun mesleki kaygılarından dolayı, tipik örneklerinin Latin Amerika ile Ortadoğu ülkelerinde görüldüğü türden ordu içi bir parçalanmaya yol açmamış, TSK üst komuta yönetimince alınan tedbirlerle iç çatışmalar kendi içinde zor da olsa çözülmüştür.

Kaynaklar

Yayımlanmış Arşiv Kaynakları

Status of the Foreign Relations of the United States Series United States of America Department of State, Office of the Historian, <https://history.state.gov/historicaldocuments/status-of-the-series> (Erişim Tarihi: 10 Mayıs 2023)

(1948) *Central Intelligence Agency – Merkezî Haberalma Teşkilatı (CIA)* Turkey, Joint Intelligence Group, Copy No.295, Aralık.

(1960) *Central Intelligence Agency – Merkezî Haberalma Teşkilatı (CIA)* (1960) The Turkish Situation, Current Intelligence Bulletin, Document No.411, Haziran.

(1960) *Central Intelligence Agency – Merkezî Haberalma Teşkilatı (CIA)* (1960) Situation in Turkey, Office of National Estimates, Haziran.

(1960) *Central Intelligence Agency – Merkezî Haberalma Teşkilatı (CIA)* (1960) Current Intelligence Bulletin, Haziran.

(1962) *Central Intelligence Agency – Merkezî Haberalma Teşkilatı (CIA)* (1962) The Prospects For Turkey, National Intelligence Estimate, No.403, Ocak.

(1961) *Foreign Relations of the United States – Amerika Birleşik Devletleri Dış İlişkileri (FRUS)* (1961) Telegram From the Embassy in Turkey to the Department of State, Ankara, Kasım.

(1960) *Eisenhower Library* Whitman File, NSC Records, Haziran.

Kitaplar ve Makaleler

- ABU EL-FETH Ahmad (1965) *Mısır İhtilali'nin İcyüzü ve Nasır*, Çev. Nusret KURUOĞLU, Rektur Kitap, İstanbul.
- AHMAD Feroz (2007) *Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980*, Hil Yayınları, İstanbul.
- AKYAZ Doğan (2009) *Askeri Müdahalelerin Orduya Etkisi*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- ALPER Emin (2018) *Jakobenlerden Devrimcilere: Türkiye'de Öğrenci Hareketlerinin Dinamikleri (1960-1971)*, Çev. Eylem YENİSOY, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- ALTUĞ Kurtul (1976) *27 Mayıs'tan 12 Mart'a*, Koza Yayınları, İstanbul.
- ATILGAN Gökhan (2008) *Yön Devrim Hareketi*, Yordam Yayınları, İstanbul.
- AYDEMİR Talat (2017) *Hatıratım*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- AYTEKİN Emin (1967) *İhtilal Çıkamaz*, Dünya Matbaası, İstanbul.
- BATUR Muhsin (1985) *Anılar ve Görüşler*, Milliyet Yayınları, İstanbul.
- BOZARSLAN Hamit (2012) *Ortadoğu'nun Siyasal Sosyolojisi*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- (2015) *Ortadoğu: Bir Şiddet Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- BRÖCKLING Ulrich (2008) *Disiplin: Askerî İtaat Üretiminin Sosyolojisi ve Tarihi*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- ÇELİK Seçkin (2021) *İnönü Döneminde Kemalizm*, Kırmızı Kedi Yayınları, İstanbul.
- ÇELİKOĞLU Adnan (2010) *Bir Darbeci Subayın Anıları*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- ÇETİNER Zihni (2005) Harbiyeli Soruyor: N'olacak Bu Memleketin Hali, *Fethi Gürcan'ın Harbiyelileri*, Haz. Ömer GÜRCAN, Süvari Yayıncılık, Ankara, s. 97.
- ÇÖLAŞAN Emin (2000) *Tarihe Düşülen Notlar*, Ümit Yayınları, Ankara.
- DEMİRCİÇEŞMESİ Kadir (2007) *Harp Akademileri Yılığ (1848-2007)*, HAK Basımevi, İstanbul.
- DEMİREL Tanel (2009) 1946-1980 Döneminde Sağ ve Sol, *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünceler: Dönemler ve Zihniyetler*, Ed. Tanıl BORA, Cilt IX, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 413-450.
- DEMİREL Tanel (2015) Demokrat Parti İktidarı ve Ordu, *Türkiye'nin 1950'li Yılları*, Haz. Mete Kaan KAYNAR, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 267-284.

- DENİZ Osman (2018) *Parola: Harbiyeli Aldanmaz*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- DURŞUN Davut (1993) Cemal Abdünnasır, *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt VII, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul.
- ELEVLİ Avni (1967) *1960-1965 Olayları ve Batırılmayan Gemi Türkiye*, Balkanoğlu Matbaası, Ankara,
- ELİAS Norbert (1996) Terrorism in the Federal Republic of Germany- Expression of a Social Conflict Between Generations, *The Germans*, Polity Press, Oxford, s. 331-407.
- ER Ahmet (2007) *Hatıralarım ve Hayatım*, Pamuk Yayınları, İstanbul.
- ERDEM Tarhan (2003) CHP’de Parti içi Mücadelede Kemalizm ve Devrimler Tartışmaları Üzerine, *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce: Kemalizm*, Ed. Ahmet İNSEL, Cilt II, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 449-463.
- ERKANLI Orhan (1972) *Anılar, Sorunlar, Sorumlular*, Baha Matbaası, İstanbul.
- (1987) *Askeri Demokrasi*, Güneş Yayınları, İstanbul.
- ESİN Numan (2005) *Devrim ve Demokrasi: Bir 27 Mayısçının Anıları*, Doğan Kitap, İstanbul.
- FAİK Bedii (1967) *İhtilalciler Arasında Bir Gazeteci*, Dünya Yayınları, İstanbul.
- FIRTINA İbrahim (2000) *Alçalmadan Yükselenler: Komutanlar Anlatıyor*, Kırmızı Kedi Yayınları, İstanbul.
- GEORGEON François (2012) Nesil Kavramı Osmanlı İmparatorluğu’ndan Kemalist Türkiye’ye Geçişi Anlamada Anahtar Olabilir mi?, *Tarihsel Sosyoloji*, Der. Ferdan ERGUT - Ayşen UYSAL, Dipnot Yayınları, Ankara, s. 79-90.
- GOFFMAN Erving (2015) *Tımarhaneler*, Heretik Yayıncılık, Ankara.
- GORDEN Joel (1992) *Nasser’s Blessed Movement: Egypt’s Free Officers and the July Revolution*, Oxford University Press, New York.
- GÖKSU Sadık (1993) *Darbeler, Demirkıratlar ve 27 Mayıs*, Anahtar Kitaplar, İstanbul.
- GÜRCAN Öner (2005) *Ben İhtilalciyim*, Süvari Yayıncılık, Ankara.
- GÜRGÜR Nuri (2014) *Vatan Kurtarma Hikâyeleri*, Ötüken Neşriyat, Ankara.
- GÜRSOY Yaprak (2017) *Between Military Rule and Democracy: Regime Consolidation in Greece, Turkey, and Beyond*, The University of Michigan Press.
- GÜVENÇ Serhat (2010) ABD Askeri Yardımı ve Türk Ordusunun Dönüşümü:1942-1960, *Türkiye’de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti*, Der. Evren BALTA - İsmet AKÇA, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, s. 255-284.

- HALPERN Manfred (1962) Middle Eastern Armies and the New Middle Class, *Role of the Military in Underdeveloped Countries*, Ed. John ASHER JOHNSON, Princeton University Press, s. 277-315.
- HEKİMOĞLU Müşerref (1975) *27 Mayıs'ın Romani*, Çağdaş Yayınları.
- HEYKEL Muhammed Hasaneyn (1986) *Öfkenin Sonbaharı: Bir Firavun'un Sonu*, Çev. Ahmet ŞİŞMAN, İnsan Yayınları, İstanbul.
- İLTER Zeki (2003) *Bir Ömür Boyu Askerlik*, Kastaş Yayınları, İstanbul.
- İPEKÇİ Abdi - ÇOŞAR Ömer Sami (2012) *İhtilalin İcyüzü*, İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- KANADIKIRIK Halil (2016) Fransa'da Son Darbe: General de Gaulle ve Halkın Direnişi, *Toplumsal Tarih*, İstanbul, Ekim, s.62-69.
- KARADENİZ Harun (1997) *Olaylı Yıllar ve Gençlik*, İstanbul, May Yayınları.
- KARAVELİOĞLU Kamil (2007) *Bir Devrim İki Darbe*, Gürer Yayınları, İstanbul.
- KAYNAR Mete Kaan (2010) Beyaz Zambaklar Memleketi ve İhtilalin Mantığı, *Resmi Tarih Tartışmaları*, Cilt IX, Ed. Tolga ERSOY-Haydar ÇETİNBAS, Özgür Üniversite Yayınları, İstanbul, s. 23-56.
- KHADDURİ Majid (1955) The Army Officer: His Role in Middle Eastern Politics, *Social Forces in the Middle East*, Ithaca, New York, 1955, s. 162-184.
- KOÇAŞ Sadi (1977) *Atatürk'ten 12 Mart'a*, Cilt II, Doğu Matbaası, İstanbul.
- KÜÇÜK Yalçın (1987) *Türkiye Üzerine Tezler*, Cilt III, Tekin Yayınevi, Ankara.
- LÜKÜSLÜ Demet (2013) 60'lı Yılları Gençlik Kategorisi İçerisinden Okumak: Modernist Bir Söylemin Savunucusu ve Aktörü Olarak Gençlik, *Modernizmin Yansımaları: 60'lı Yıllarda Türkiye*, Haz. Eric Jan ZÜRCHER-Funda BARBAROS, Efil Yayınları, Ankara, s.212-230.
- MAHFUZ Necip (2008) *Karnak Kafe*, Çev. Leyla TONGUÇ BASACI, Turkuvaz Kitap, İstanbul.
- MANNHEİM Karl (2018) Kuşaklar Problemi, *Bilgi Sosyolojisi*, Ed. Mustafa YALÇINKAYA, Pinhan Yayıncılık, İstanbul, s.313 - 360.
- NUN Jose (1967) The Middle-Class Military Coup, *The Politics of Conformity in Latin America*, Ed. Claudio VELİZ, Oxford University Press, New York, s. 66-118.
- ONUŞ Sinan (2003) *Parola: İnkılap / 27 Mayıs'ı Yapanlar Anlatıyor*, Kaynak Yayınları, Ankara.
- ÖYMEN Altan (2014) *Ve İhtilal*, Doğan Yayınları, İstanbul.

- ÖZCAN Gencer (2010) Türkiye’de Cumhuriyet Dönemi Ordusunda Prusya Etkisi, *Türkiye’de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti*, Der. Evren BALTA - İsmet AKÇA, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, s.175-221.
- ÖZKAYA Şükran (2005) *Adım Adım 27 Mayıs*, İleri Yayınları, İstanbul.
- PAPANDREU Andreas (1988) *Namlunun Ucundaki Demokrasi*, Çev. Semih KORAY, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- SADAT Anwar El (1978) *In Search of Identity an Autobiography*, Harper & Row, New York.
- SANLI Ferit Salim (2018) 27 Mayıs’ın ‘Zoraki Diplomatları’: 14’lerin Yurtdışı Faaliyetleri, *Gazî Akademik Bakış*, Cilt 11, Sayı 23, Kış, s. 221 - 248.
- (2019) *Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi’nden Milliyetçi Hareket Partisi’ne Tarihsel Süreç, İdeoloji ve Politika (1960-1969)*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- SOLARZ Marcin Wojciech (2012) Third World: The 60th Anniversary of a Concept that Changed History, *Third World Quarterly*, Cilt 33, Sayı 9, s. 1561-1573.
- SULZBERGER C.L. (1970) Greece under the Colonels, *Foreign Affairs*, Cilt XLVIII, Sayı 2, Ocak, s. 300-311.
- ŞAHİN Hakan (2021) *Türkiye’de Asker Toplum ve Siyaset*, Beyoğlu Kitabevi, İstanbul.
- TEMO İbrahim (2000) *İttihat ve Terakki Anıları*, Arba Yayınları, İstanbul.
- TEPEDELENLİOĞLU Nizamettin Nazif (2003) *Ordu ve Politika*, Kutup Yıldızı Yayınları, İstanbul.
- TURGUT Hulusi (1995) *Türkeş’in Anıları: Şahinlerin Dansı*, ABC Yayınları, İstanbul.
- TURHAN Talat (2001) *27 Mayıs 1960’tan 28 Şubat 1997’ye Devrimci Bir Kurmay Subayın Etkinlikleri*, Cilt I, Sorun Yayınları, İstanbul.
- TÜRKELİ Güngör (2004) *Harbiye’den Babali’ye*, İleri Yayınları, İstanbul.
- ULAY Sıtkı (1968) *Harbiye Silah Başına*, Kitapçılık Yayınları, İstanbul.
- YALTA Bahtiyar (2020) *Bir Darbeci Subayın Hatıraları*, Haz. Erhan ÇİFÇİ, Kronik Yayınları, İstanbul.
- YAVİ Ersal (2003) *İhtilalci Subaylar*, Cilt II, Yazıcı Yayıncılık, İzmir.
- YETKİN Çetin (2012) *Karşı Devrim: 1945-1950*, Kilit Yayınevi, İstanbul.
- YÜCEDAĞ İbrahim - ÇETİN Adnan (2015) Politik Aktör Olarak 1960’lar Türkiye Gençliği ve Toplumsal Profili, *Şarkiyat*, Cilt VII, Sayı 1, s. 1-15.

Sürelî Yayınlar

(1962) İhtilal *Akış*, 26 Şubat.

(1960) Başbakanlık Müsteşarı Albay Alparslan Türkeş ile Görüşme, *Cumhuriyet*, 17 Temmuz.

(1960) Türkeş'in İstifası *Milliyet*, 24 Eylül.

(1962) 11 Havacı Subay Emekliye Ayrıldı *Milliyet*, 22 Aralık.

ATAKLI Can (1998) İlkeler, Dürüstlük, Onur ve Babam, *Sabah*, 21 Haziran.

OKAN Sezai (1989) Bilinmeyen Yönleriyle 27 Mayıs, *Milliyet*.

TOKER Metin (1999) Türkiye'nin Kaderini Değiştiren 5 Gün, *Milliyet*, 22-25 Aralık.